

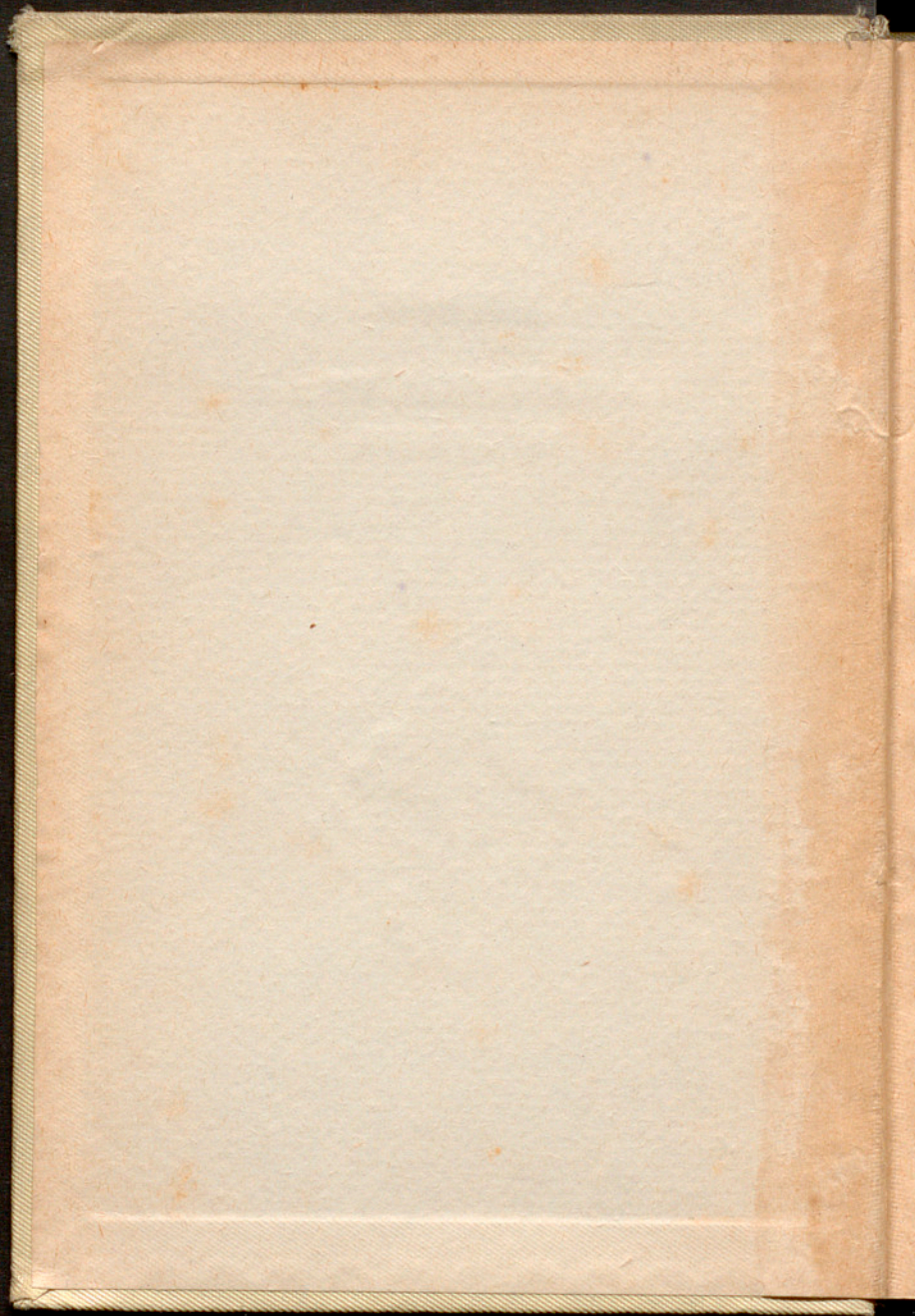
J. BERGÓS

LA CATE-
DRA VELLA
DE LLEIDA

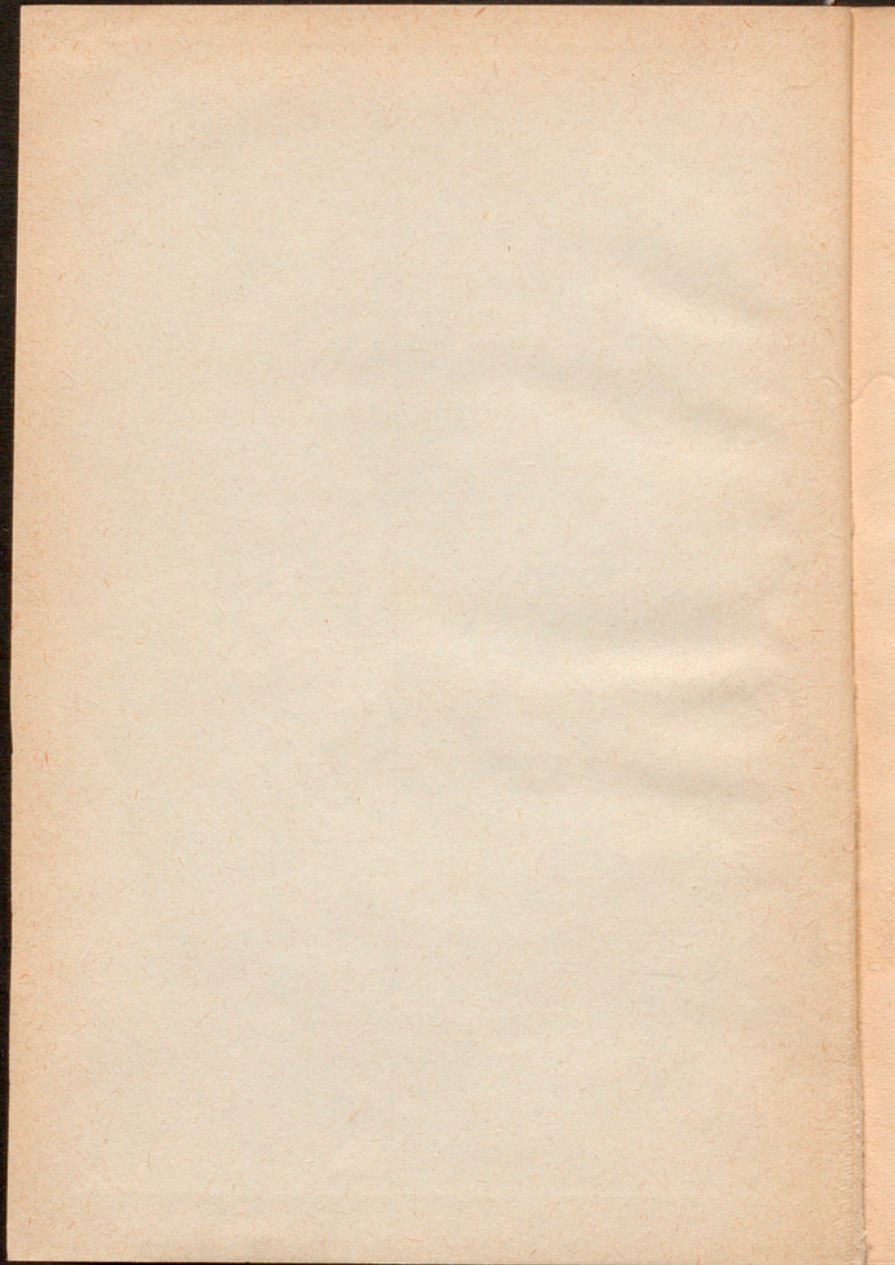
J. BERGÓS

LA CATEDRAL VELLA
DE LLEIDA

Amateur A

LA CATEDRAL VELLA DE LLEIDA

COL·LECCIO SANT JORDI

I. Literatura Cristiana. - II. Art Cristià.
III. Història de l'Església.

Volum 14 - 15 (V-VI d'Art Cristià)

LA CATEDRAL VELLA DE LLEIDA

EDITORIAL BARCINO
Barcelona, 1928

JOAN BERGÓS

LA
CATEDRAL VELLA
DE LLEIDA

EDITORIAL BARCINO
Barcelona, 1928

Es propietat. Drets
reservats i garantits

Amb les degudes
:: llicències ::

Impremta de JOAN SALLENTE.—Sabadell

INTRODUCCIÓ

L'ESTUDI DE LA CATEDRAL DE LLEIDA

La catedral romànica de Lleida és una obra d'art excepcionalíssima i, per tant, força difícil d'estudiar. A aquesta dificultat se n'afegeixen d'altres: la impossibilitat de tenir-ne una visió total, la manca d'un arxiu complet i ordenat, i l'endarreriment dels estudis arqueològics a la nostra terra.

Efectivament, la seu lleidatana es troba asprament expoliada i sense cap resta de mobiliari litúrgic. Com si això no fos prou, la seva nuesa està deformada per tota llei d'oprobis; entorn seu no queda rastre de cap carrer, plaça ni edifici dels que l'enronraven amb l'amor d'haver-la fet créixer i de viure sota sa protecció; els massissos de les fortificacions l'aïllen de la ciutat desplaçada; a l'interior, uns sostres i parets barroerament disposats, sempre mesquins i sovint inútils, que hom construí per a convertir el temple

en caserna, rompen bàrbarament la continuïtat de l'edificació, que ara només podem observar fragmentàriament i mutilada.

Els malaurats trasllats que ha sofert l'arxiu i les desintegracions que fatalment ha experimentat, impossibiliten l'aclariment documental de moltes qüestions i en dificultaran la investigació d'altres fins que l'esforç de diverses generacions d'arxivers estudiosos el lliurin definitivament a l'ordre adequat.

D'aquestes consideracions es desprèn que l'estudi menys incomplet que hom pot fer ara com ara, és l'estudi directe de l'edifici, bo i deduint, quan les dades complementàries ho permetin, la situació, forma i vàlua dels elements arrabassats a la dissortada catedral, primer per la barbàrie, després per la cobdícia, i darrerament per la ignorància que ha arribat a actuar fins amb indument de protectora.

Fins a ben entrat el noucents, l'arqueologia catalana era gairebé nulla, i l'obra més recent dins el gènere, que tracta plenament de nostra seu, fou feta fa més de vint anys i no envisatja altra finalitat que la d'un simple fulletó bedekeria. D'altres, més extenses, compten ja mig segle d'existència, i encara la majoria són més antigues i estan man-

caades de tota vàlua per raó dels molts errors d'observació i d'apreciació que contenen, i, especialment, dels extravagants comentaris que hi abunden en mig de dades precioses i d'escasses descripcions interessants.

En el present treball, fet en un pla el menys literari possible, no assagem més que d'aplegar aquests dispersos elements aprofitables, al volt d'un ampli estudi arquitectònic, i no pretenem altra cosa sinó assenyalar la sorprenent singularitat i la gran valor de monjoia que la seu lleidatana té en la història de l'art i en la vida de Catalunya.

FLORIMENT ARTÍSTIC DE LLEIDA EN ELS SEGLES XII I XIII

Mai al nostre país no s'ha produït un art tan popular, i tan enlairat alhora, com en els segles xi i xii; i són les comarques occidentals aquelles en què el romànic de tal període arribà a tenir un caràcter més peculiar. I és que en els darrers temps comtals la terra estava assaonada amb patriòtica vi-rrior, enardida per les victòries sobre els alarbs pel progressiu eixamplament del so-lar patri i per la ràpida creixença de la força

internacional del nostre art. La consciència col·lectiva es mantenia en una alta vibració espiritual, i els nostres egregis governants corresponien a aquest estat social amb llur saviesa i previsió.

Així veiem que Lleida, tot just ha estat reconquerida, obté de Ramon Berenguer IV la seva carta de població, on els seus ciutadans són eximits d'una munió de prestacions feudals. Poc després, Pere I crea el consolat per al lliure governament de la població. Jaume I millora aquest organisme municipal, transformant-lo en l'exemplar Paeria. I, finalment, Jaume II funda a Lleida l'Estudi General o Universitat, que converteix la nostra ciutat en un important centre de cultura, el qual manté un incessant intercanvi amb els altres fogars d'estudi europeus, principalment d'Itàlia i del mitjorn de França.

Tota la terra catalana travessa aleshores un període de prosperitat. Lleida, per sa cèntrica situació dins la confederació catalano-aragonesa i per sa gran riquesa agrícola (que els alarbs havien fet progressar notablement), atrau tot seguit els reis, que s'hi hostatgen llargament i sovint hi apleguen les corts; les ordres religioses, que hi aixe-

quen nombrosos convents; els artistes i els marxants, que necessiten pobles pròspers per a exercir llurs activitats; i, finalment, els estudiosos de tota la confederació i de fora, quan l'Estudi General ha obert les seves portes.

Les relacions internacionals que aparentment sembla que havien d'ésser restringides a causa de la lentitud i escassetat dels mitjans de comunicació, eren, per contra, sorprenents per raó de llur continuïtat i nombre. Els afers polítics i comercials lligaven Catalunya amb Gènova, Pisa i Sicília, mitjançant les naus que incessantment solcaven la Mediterrània, i amb la Provença i el Lenguadoc, a on cada dia anaven els correus de bústia que atravessaven els ports del Pirineu.

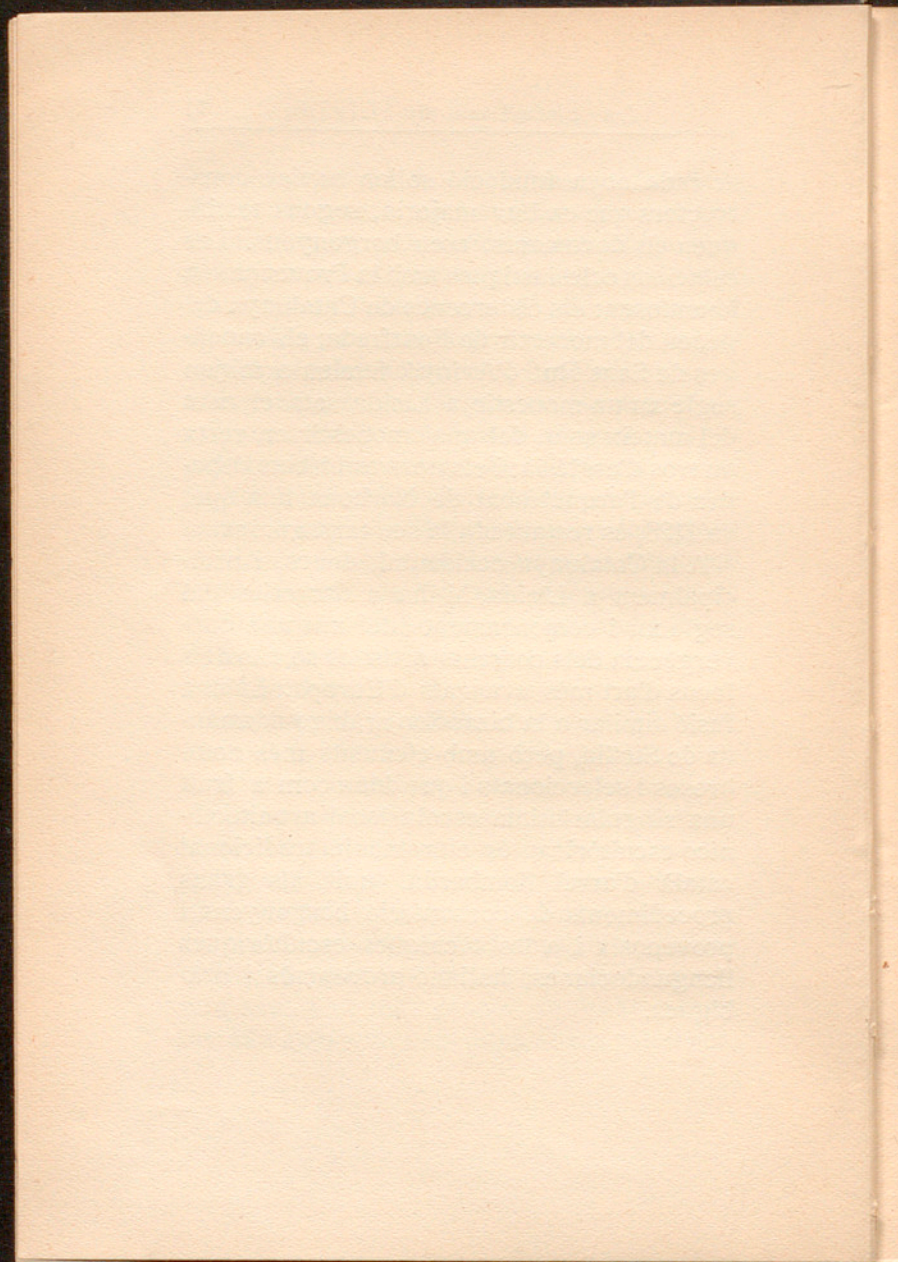
Gràcies a les ordres religioses i a les relacions polítiques i mercantils ens arriben els grans corrents artístics d'aquells temps d'innovació. Els templers, els croats i els pelegrins porten als països llatins els petits models de les arts orientals (caixetes, tríptics, teixits, etc.); els cistercencs transmeten a les regions mediterrànies les grans troballes de construcció de Borgonya i l'Illa de França; la immigració de picapedrers i constructors italians (principalment llom-

bards), si bé no és tan grossa com en els segles xi i xii, no sembla deturada en el xiii, durant el qual ens arriba la influència dels grans obradors d'escultura septentrionals; les íntimes relacions amb el regne normand de Sicília ens fan conèixer els seus característics temes decoratius; i la Provença i el Llenguadoc veuen emigrar a Catalunya llurs artistes quan la guerra dels albigesos els repelleix. Per altra part, la tolerància característica dels lleidatans admet els artífexs sarraïns com a col·laboradors en les grans obres cristianes; la qual cosa, juntament amb l'aprofitament de les manufactures i dels edificis musulmans, fa que l'aportació tècnica aràbiga en les arts lleidatanes sigui molt considerable.

Els templers s'instal·laren a prop de Lleida, al puig de Gardeny, des d'on col·laboraren al setge de la ciutat sarraïna, i a on erigiren els interessantíssims castell i temple de Santa Maria, que ens han arribat prou ben conservats. Els cistercencs fundaren el monestir de Poblet, cinquanta dos anys abans que fos començada la seu lleidatana; el de Santes Creus, que avançà de quaranta dos anys la dita seu; i el més proper de Vallbona de les Monges, vint i sis anys abans solament.

A cada nova fundació solien enviar constructors que en llur majoria, segons testifiquen els documents, eren borgonyons. Les relacions eclesiàstiques amb la Provença són abundoses: els cistercencs de Catalunya depenen del monestir de Fontfreda; els canonges de Sant Ruf d'Avinyó funden a mitjan segle XII un monestir a Lleida sota el nom del mateix sant, del qual monestir en resta un tros d'església; i els nostres bisbats depenen de l'arquebisbat de Narbona fins que, en 1128, és restaurada la seu tarragonina.

A la Catalunya occidental, doncs, i principalment a Lleida, hi ha a darreries del segle XII i començaments del XIII una convergència dels corrents artístics sortits dels focus d'art més avançats d'Europa. És una fusió similar a la bizantino-aràbigonormanda de Sicília, però amb elements més nombrosos i seleccionats i que dóna com a fruit una singularíssima escola local arquitectònico-escultòrica; és el romànic tradicional català d'arrel llombarda, unit als grans procediments de construcció borgonyons i provençals i a les tècniques escultòriques llenguadocianes, italiàno-provençals i aràbigues.

DADES HISTÒRIQUES

LA CÀTEDRA LLEIDATANA

Els seus orígens.—Ultra les despulles de notables monuments romans i les gestes de Cèsar acomplides a Lleida, la descripció que d'aquesta ciutat ens dóna Lucà en la *Farsàlia* ⁽¹⁾ i les mencions com a urbs important que en fa Horaci en ses *Epístoles* ⁽²⁾, mostren

- (1) Lucà descriu així la nostra ciutat :

«Una inflor amorosa de col·lina
i un turó corredís de terra fèril :
allà damunt, gentil i encimbellada,
Ilerda bastí hom. Amb ones manses
rellisca el Segre, que entre els rius no és l'últim
de l'ampla Hespèria; amb ses grans arcades
l'abraça escamerlat un pont de pedra
que resisteix les pluges hivernenques.»

(*Pharsalia*, llib. IV. Mn. L. Riber, trad.)

- (2) Segons Horaci, «els romans envien peix salat a l'encastellada Ilerda». En un altre lloc, parlant de son llibre d'epístoles, diu: «Fugiràs a Útica, o embolicat seràs tramès a Ilerda».

que Ilerda era, ja d'antic, una ciutat important. Això és fàcilment comprensible tenint en compte la seva situació, tan bella com estratègica, que dominava la fèrtil planura ilergeta; la nostra ciutat constituïa el centre d'una extensíssima contrada travessada per la Via Augusta, la qual es prolongava fins a Saragossa.

L'organització oficial de les comunitats cristianes havent-se fet a base de la xarxa governamental de l'Imperi Romà, cal admetre que l'existència de la càtedra episcopal de Lleida data, al més tard, de començaments de la tercera centúria, puix que sa formació no podia deixar de seguir d'aprop la de Tarragona, i hom considera que aquesta ja estaria establerta de temps quan s'esdevingué (en 259) el martiri del seu bisbe Sant Fructuós i dels diaques Auguri i Eulogi ⁽¹⁾. I per bé que no sabem que l'església lleidatana fos enriquida amb la sang de cap bisbe màrtir ⁽²⁾ (com ho foren Tarragona

(1) Possiblement arrenca del nucli cristià degut al viatge de Sant Pau, que, segons cada dia apareix més confirmat, degué ésser realitzat vers l'any 60 de la nostra era i que havem de creure fecundíssim.

(2) Amb motiu de la crema d'actes martirials, feta l'any 303, és possible que desapareguessin narracions d'altres màrtirs lleidatans a més dels coneguts, i que entre aquestes n'hi ha-

amb Fructuós, Barcelona amb Sever i Saragossa amb Valeri ⁽¹⁾, pot, en canvi, enorgullir-se amb la púrpura de son fill Anastasi, que sofrí passió a Badalona, ensems que setanta companys seus de la milícia romana, tot just començat el segle iv ⁽²⁾.

El primer prelat lleidatà de què tenim notícia és Pere, a principis del segle vi, segons commemora Sant Isidor en la seva obra històrica *De uiris illustribus*, on l'esmenta com a bisbe virtuós i sapient. Després segueix Orenci, que cenyí la mitra en 516 i encapçala la llista episcopològica coneguda. Aquesta no sofreix altra discontinuïtat que la del període visigòtic i començament de l'aràbic.

En 546 fou celebrat el primer concili lleidatà, del qual se'ns han conservat els cànon, que són interessantíssims.

L'època sarraïna.—Quan Mussa conquerí la ciutat (714), el bisbe es refugià a les mun-

gués d'algun prelat. De tota manera el fet és poc probable, no havent-se'n conservat memòria, tradicionalment almenys.

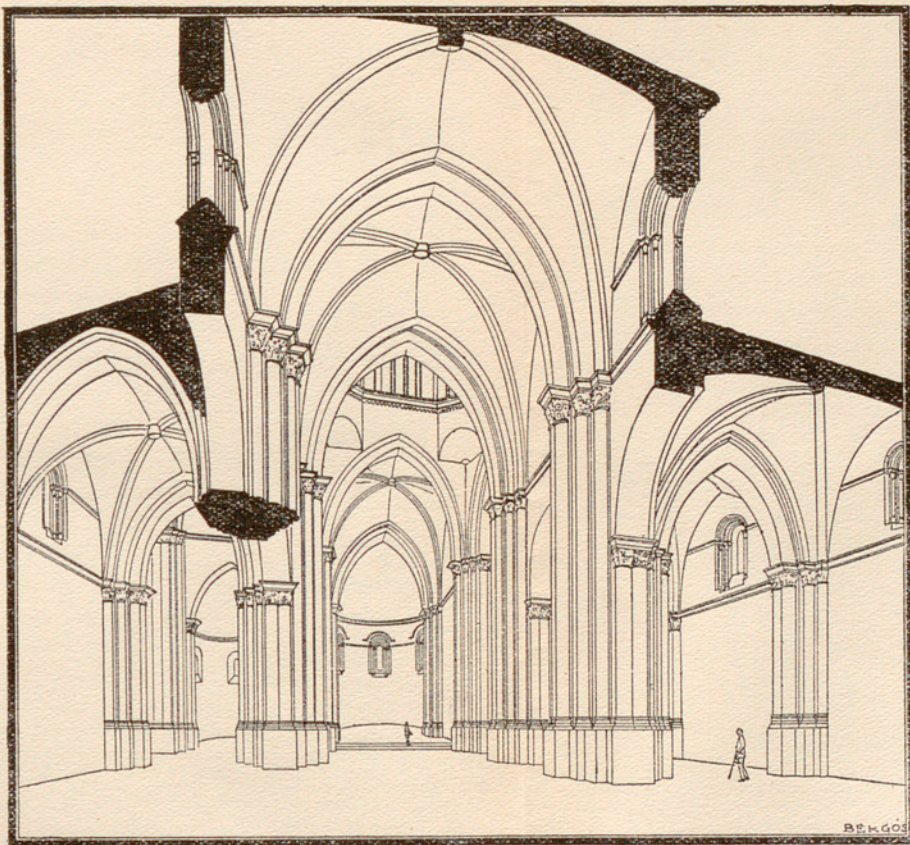
(1) Per bé que Sant Valeri no consumà totalment el sacrifici, n'experimentà el sofriment, car fou subjectat a turments semblants als que donaren la palma gloriosa a son fill espiritual el diaca Sant Vicenç.

(2) Fou en la desena persecució, manada per Dioclecià, el qual va trametre Dacià a Catalunya per tal de dur-la a cap.

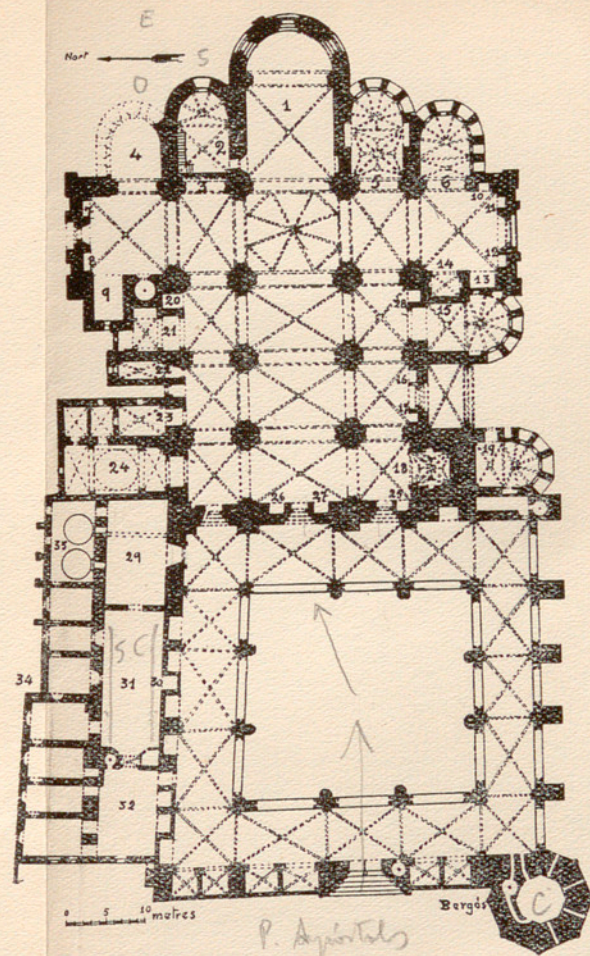
tanyes de Ribagorça, i poc després fixà sa residència definitiva a Roda, on Odisent (955-973) fundà la catedral, avui encara subsistent. En 1016, essent bisbe Eimeric II, la seu hagué d'ésser traslladada a Llesp, puix que Roda caigué en poder dels alarbs, si bé la retingueren pocs anys. En 1101 el bisbe Ponç, autoritzat per la Santa Seu, establí la càtedra a Barbastre, població que acabava d'ésser conquerida. El seu successor fou el sant bisbe Ramon, que hagué d'instalar-se novament a Roda, degut a què Esteve, bisbe d'Osca, el foragità de Barbastre, que volia anexionar a son bisbat. Això valgué l'excomunió a Esteve per desobediència al papat; a darrera hora es penedí i li fou feta mercè de l'aixecament de l'anatema.

Els exilats bisbes seguiren essent-ho alhora de Roda i de Barbastre fins que en 1149 Guillem Peres restablí la càtedra de Lleida després de més de quatre segles d'obligat allunyament.

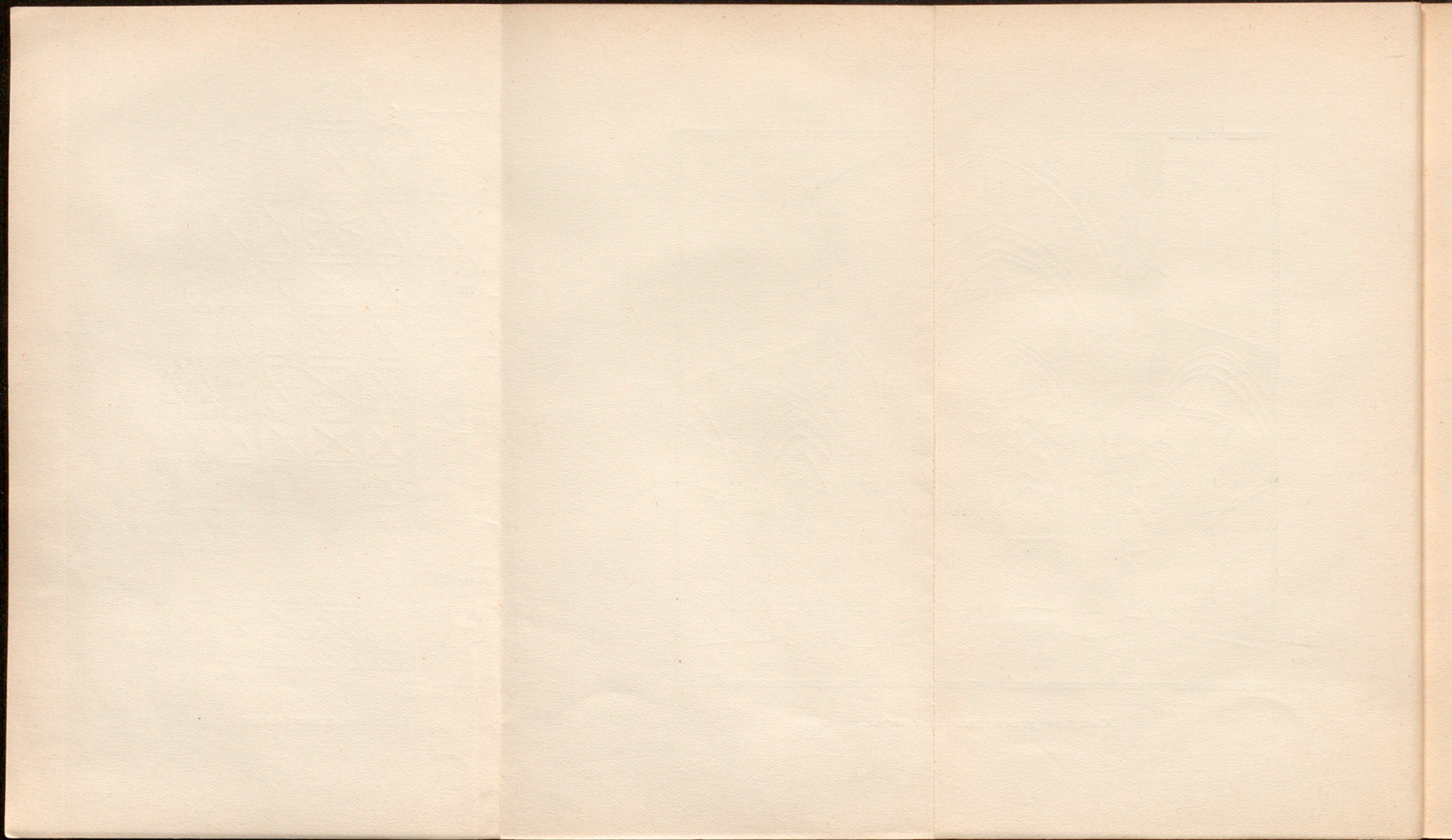
Del que abans hem dit s'infereix que Lleida tingué catedral pre-visigòtica, situada, com avui, en el planell superior del *Mons publicus* romà, al volt del qual s'estenia la ciutat seguint els vessants del turó. Aquesta primitiva construcció degué ésser

CONJUNT PERSPECTIU DE L'INTERIOR

PLANTA DEL TEMPLE I ANEXES

enderrocada o, almenys, transformada fon-
dament durant la dominació musulmana de
la ciutat, car en son lloc hom bastí el palau
fortificat de l'Açuda⁽¹⁾, que, posteriorment,
fou refet per Jaume I. No és possible des-
triar de tan complex conjunt els elements
atribuïbles a la primitiva construcció cate-
dralícia.

El recobrament. — Al cap de sis dies en
què Lleida es sentí alliberada del poder
alarb, el zelós bisbe Guillem Peres de Ra-
vitats cuità de purificar la mesquita prin-
cipal que els moros tenien dins el recinte
fortificat de l'Açuda, per tal de poder-la
així utilitzar per al culte cristià. Foren tes-
timonis de l'imponent rite de la purificació,
el comte de Barcelona Ramon Berenguer,
el comte d'Urgell Armengol VI, el vescom-
te de Bas Ponç de Cervera, el comte de
Pallars Arnau Miró, l'arquebisbe de Tar-

(1) Mentre escrivim aquestes ratlles s'està acabant la mal-
aventurada demolició de l'ala mitjorn d'aquest monument, que
és la concreció de les altíssimes cultures que han senyorejat
la ciutat. Hom pretengué que les voltes estaven en perill d'en-
derrocar-se, però el treball i el temps extraordinaris que hi ha
calgut esmerçar, demostren la insuficiència dels que ens han
desposseït de tan bell fragment que un simple atirantat hauria
mantingut en tota la seguretat desitjable.

ragona Bernat Tort, el bisbe de Saragossa Bernat Sanz, el prelat d'Urgell Bernat, el de Barcelona Guillem Tarroja, el de Vic Pere Redorta i gran nombre dels cavallers que havien pres part en la conquesta de la ciutat. Ramon Berenguer, en tan solemne diada, féu nombroses donacions perpètues a l'església lleidatana, per tal d'assegurar-li una esponerosa renaixença.

L'esmentat bisbe Peres traslladà totseguit a la seu de Lleida els ardiacats de Ribagorça, Terrantona, Benasc i Pallars, que restaven depenent de Roda; organitzà el Capítol Catedral en comunitat agustiniana, com ho era a Roda, i en limità a vint i cinc el nombre de canonges. El Capítol s'anà secularitzant, i no és probable que la regla de Sant Agustí fos observada íntegrament més de dinou anys; en 1254 fou suprimit el priorat, essent erigit el deganat, que és el senyal més evident d'una total secularització. És remarcable, no obstant, que es conservés fins a acabar el segle xv la pràctica de fer les collacions al claustre abans de completes ⁽¹⁾.

(1) Com a dades curioses citarem l'ús d'hàbits corals, que consta des de 1369; entre aquests hom cita el «capell de sol», que ens és desconegut. L'ús de pells d'ermini per a l'hivern fou establert en 1595.

Construcció i esplendor de la seu romànica.—Feia cinquanta quatre anys que el culte catedralici era celebrat a la mesquita mora purificada pel bisbe Ravitats, quan el seu ferreny deixeble Gombald de Camporrells, que governava la seu de Lleida des de 1192, decidí erigir un edifici exprofés per a església catedral. La ciutat, sentint-se cada jorn més segura, s'anà estenent pel coll d'accés i pel vessant meridional de l'alterós turó de l'Açuda, és a dir, apropant-se a la riba del Segre ⁽¹⁾, font de riquesa i via de comunicació principal del Pla de Lleida. Per això, i també segurament per tal de no haver de tocar cap de les construccions de l'Açuda, hom pensà d'aixecar la catedral no al cim del *Mons publicus*, sinó en un planell que hi ha al vessant meridional, a un terç de la seva altitud. Però, com que en tal lloc hi havia una mesquita mora, hom va aterrar aquesta; i en 22 de juliol de 1203 fou posada la primera pedra de nostra venerable catedral, amb assistència del rei Pere I, d'Ermengol comte d'Urgell, del bisbe Gombald, del canonge obrer Berenguer d'Obició (?) i del mestre edi-

(1) A mitjans del s. XII fou refet el pont de pedra, d'origen romà, que travessava el riu al costat de l'indret del pont actual.

ficador Pere de Coma⁽¹⁾, segons inscripció que es guarda al Museu provincial ⁽²⁾.

A aquest gran artista cal, per tant, atribuir la disposició general de l'obra i la seva construcció, probablement, almenys, fins al començament de les voltes dels collaterals, puix que tals elements són ben pressentits en els pilars ⁽³⁾. També podem, amb molta versemblança, atribuir-li la Sala Capitular i el departament de l'Almoina si és que no estaven ja començats.

La direcció de les obres fou, després, confiada al mestre Pere Pennafreita ⁽⁴⁾, al qual

(1) El nom d'«arquitecte» no començà d'ésser usat fins a mitjans del segle catorze.

(2) Aquesta pedra estava situada en el pilar del presbiteri, del costat de l'Evangeli. Hom va creure-la perduda durant alguns anys; en retrobar-la (l'any 1859), hom la diposità al Museu provincial. La inscripció és com segueix :

ANNO DM. MCCIII. ET XI. KAL. AUG. ET SUBDNO. INOCENTIO PAPA III. VENERABILI GOMBALDO HUIC ECLESIAE PRESIDEE, INCLITUS, REX PETRUS II ET ERMENGAUDUS COMES URGELLEN. PRIMARIUM ISTIUS FABRICAE LAPIDEM POSUERUNT, BERENGARIO OB... CON... S. OPERARIO EXISTENTE. PETRUS DERCUMBA... M... ER. FABRICATOR.

(3) L'arquitecte Llatas cregué veure un canvi d'orientació en la forma dels pilars respecte a les voltes, i per a justificar-lo suposà una intervenció del mestre d'obra Castells. El fet que aquest artífex no hagués viscut fins a la segona meitat del s. xiv demostra l'error de fer-lo intervenir en l'obra romànica, i de pas la poca consistència d'aquella gratuïta hipòtesi, que una observació detinguda esvaeix totseguit.

(4) En la paret vora el contrafort nord de la façana principal

lògicament devem atribuir l'acabament de les voltes de la nau, les cobertes generals i l'erecció de l'original cimbori, que és l'element més característic de transició romano-gòtica de tot el conjunt. Pennafreita morí en 1286, o sia vuit anys després de consagrada la catedral; per això també és natural referir a aquest eminent artífex l'ala llevat del claustre i el començament de l'ala nord, que es juxtaposa amb la Sala Capitular, car la primera és feta amb un esperit notòriament germà del que infantà i presidí la construcció del cimbori.

L'execució de les obres del temple no solament fou ràpida, sinó molt regular, com ho prova la pulcritud amb què foren acabades i l'absència total d'esquerdes degudes a l'aixecament desigual de les masses de construcció. Ve a corroborar-nos aquesta creença la inscripció ⁽¹⁾ del brancal dret de la

adossada al Claustre, hi havia la làpida funerària que ens dona a conèixer Mestre Pennafreita:

ANNO DNI. MCC~~CLXXXVI~~XXXVI UNDECIMO KALS. OCTOBRIS OBIT PETRUS DE PENNAFREITA MAGISTER OPERIS HUIUS ECLESIE QUI CONSTITUIT SIBI ANIVERSARIUM QUINDECIM SOLIDORUM ET UNAM CAPELLANIAM IN HAC SEDE CUI ASIGNAVIT CXX SOLIDS. CENSUALES CUJUS ANIMA REQUIESCAT IN PACE.

Es probable que la situació d'aquesta làpida sigui intencionada per a recordar els darrers treballs de l'artífex.

(1) La inscripció gravada al muntant dret de la porta de

porta dita del Palau, la qual demostra que aquesta porta estava molt avançada, i potser ja llesta, l'any 1215, i que, per consegüent, també estaven construïts una gran part dels creuer i els absis, que són el punt de partida de l'erecció dels grans temples.

Finalment, en 31 d'octubre de 1278, és a dir al cap de 75 anys de començada, el bisbe Guillem de Montcada consagrà la gran obra de la seu⁽¹⁾, i establí que la festa de l'anyversari de la dedicació del temple fos celebrada sempre el primer diumenge després la diada de Sant Lluç.

La catedral s'anà poblant amb els altars, mobles i instruments litúrgics i s'enriquí, des de son acabament i durant els segles XIV i XV amb l'addició de gran nombre de formoses

L'Anunciata, diu :

ANNO DOMINI M. CC XV. XI KL MADII OBIIT GUILLELMUS DE ROCAS
CUIUS AIE SIT REQUIES.

El mot *requies* es troba en la pedra de sota de la que conté la resta del text.

(1) La inscripció commemorativa de la consagració de la seu romànica, estava col·locada damunt la porta d'entrada a la nau i en la cara interior, i diu :

ANNO DM MCC.LXXVIII.II. KALEND. NOVEM. DNUS. G. DE MONTECATENO IX EPUS. ILLERD. CONSECRAVIT HANC ECCLESIAM ET CONCESSIT XL DIES INDULGENTIAE P. OMN. OCTAV. ET CONSTITUIT UT FESTUM DEDICATIONIS CELEBRETUR SEMPER IN DICA. PT. FESTUM. S. LUCIAE.

El prelat consagrant fou Guillem de Montcada (1257-1282).

capelles. Al primer terç del segle xiv hom continuà la construcció de l'espaiós claustre; la seva grandiosa portada dels Apòstols fou acabada a darreries del mateix segle; els calats de les ales ponent i migjorn foren completats a primeries del segle xv, època en què el campanar ja creixia, donant una fesomia sorprenent i característica a la silueta del temple. En aquestes dues grans obres complementàries treballaren successivament els mestres Castalls, Seguer, Solivella, Galtés, Carlí, Safont i Gomar.

El desplaçament incessant de la ciutat vessant avall del turó i en direcció al Segre, feia, però, que anés minvant l'afluència de fidels a la catedral; això originà la decisió (aprovada per Celestí III en 1191, novament posada en vigor pel bisbe Roig—1299-1307—, i abolida en 1351) que tots els bateigs i els casaments celebrats a Lleida haguessin de tenir lloc a la catedral.

Decadència i profanació.—Al cap de cinc centúries de ressonar els sagrats càntics en la majestuosa església romànica, la més irreverent brutalitat els féu emmudir per a sempre. Fidel a sa tradició idealista, Lleida havia lluitat contra Cartago i després contra

Roma, i s'enorgullia d'haver tingut per defensors de la seva independència els herois Indíbil i Mandoni; més tard, havia sostingut amb braó la causa del príncep de Viana i sofert, per aquest motiu, el cruel setge del rei Joan; en el segle xvii s'havia aixecat contra el desgovern de Felip IV i, en menys de sis anys, va suportar tres setges dolorosos i exhauridors; i a principis de la guerra de successió havia resistit, en altres dos setges, la força de les armes de Felip V, contra el qual s'havia declarat. Disposat a castigar tanta altivesa, aquest monarca volgué anul·lar la personalitat espiritual lleidatana i decretà la dissolució del consell de la Paeria, la supressió de la Universitat i el tancament de la nostra gloriosa catedral, que aleshores fou convertida en fortalesa-caserna.

El capítol i el bisbe (que ho era Fr. Francesc Solís, mercedari calçat), desposseïts de llur seu, restabliren provisionalment el culte capitular en el reduït oratori dels PP. Jesuïtes, mentre que no cessaven de fer actives gestions demanant la restitució del gran temple. Veient que totes resultaven inútils, es traslladaren a la parròquia de Sant Llorenç, que tenia millors condicions, encara que fos d'insuficient capacitat. El capítol

s'anà convencent que son retorn a la catedral romànica era cada dia més difícil, i llavors demanà insistentment una compensació per l'expoliació soferta. Entretant, els ornaments, joies, altars i imatges es trobaven a mercè de la soldadesca, fins que en 1749 hom recollí dins la nau els que restaven.

Per fi, Carles III, accedint a les justes demandes capitulars, proporcionà cabals per a erigir una nova catedral a la part baixa de la ciutat⁽¹⁾. En 1.er d'abril de 1764 en fou posada la primera pedra pel bisbe Macias de Pedrejón, i en 27 de maig de 1781 la consagrà el bisbe Sánchez Ferragudo.

La catedral venerable quedà realment profanada, despullada dels seus complements sacres, amb els sepulcres violats, empestifada amb unes estultes obres que pretenen haver-la transformada en caserna, i aïllada talment del poble que aquest n'ha arribat a perdre l'esment⁽²⁾ i difícilment podrà reco-

(1) La nova catedral fou projectada per l'enginyer militar Pere Cermeno. El projecte hagué d'ésser millorat per l'arquitecte reial Sabatini, que és el qui en començà l'execució, la qual fou continuada per l'arquitecte barceloní Pere Prat bo i introduint-hi noves i encertades modificacions.

(2) Fins no fa gaires anys, l'arribada de forasters per a visitar la catedral era motiu d'estranyesa per als lleidatans. I en-

brar-ne la estimació que li deu i que tantes coses simbolitza⁽¹⁾.

Finalment, en 1812, Lleida trobant-se en poder de l'exèrcit francès, hom pretengué, sense aconseguir-ho, sorprendre aquest, volant el polvorí del castell instal·lat a l'Açuda. L'explosió fou tan terrible que enderrocà no solament la meitat nord-est d'aquest castell sinó tot el tros superior de la torre nord del creuer de la seu i tota la capella absidal de la família Gralla, llançant-ne els carreus damunt la barriada de Magdalena (on moriren moltes persones) i deixant la seu lamentablement mutilada.

cara avui, per a la majoria, la nostra seu és «el castell», i de la torre de campanes en diuen «el campanar del castell».

(1) L'any 1918 fou declarada monument nacional, però fins ara no ha estat emprès cap treball de restauració, llevat d'un irrisori apuntalament d'una volta ferma, una deplorable reconstrucció (!) dels arestons de la capella de Colom (consistent en massissar-los amb morter de ciment), i l'obertura dels finesstrals de la delicada capella Requesens, que ara quedarà sota l'acció dels agents atmosfèrics. Es a dir, el poquíssim que hom fa, no tan sols està mancat de direcció arqueològica, sinó també del més elemental ordre, puix que el més vulgar criteri esmerçaria prudentment els cabals a refer les atrotinades cobertes (origen de la majoria de desperfectes), a consolidar les cornises que van caient a llargs trossos, i a protegir l'es-cultura de les mènsules amb una estudiada silicatització per a deturar-ne el desprendiment.

TRESOR I ARXIU

Una catedral erigida quan encara durava l'abrandament de la Reconquesta, que fou magnànimament dotada pels reis i pels nobles, i a la qual mai no va mancar el caliu popular, es comprèn que havia de posseir un valuós tresor i un riquíssim arxiu.

Efectivament, malgrat l'incendi de la sagristia ocorregut l'any 1480—en el qual va morir carbonitzat un jove i es cremaren «molta rica capa de brocat d'empaliar, e molts altres rics joiells e creus, qui valen pus de cent mília florins»⁽¹⁾—, la catedral romànica ha pogut encara llegar a la seu nova un nombre important de relíquies, una preciosa collecció de tapissos i teixits i una munició de llibres interessantíssims⁽²⁾, ultra els documents que reflecteixen la vida diocesana i capitular⁽³⁾. Heus ací una enumeració de les peces principals d'aquest tresor.

(1) Segons consigna el *Dietari* de la ciutat de Lleida.

(2) Hi ha notícia que en 1415 hom féu grans despeses per a la construcció de prestatgeries, la qual cosa prova que la quantitat de llibres era extraordinària.

(3) En el saqueig que els francesos feren a la seu nova desaparegueren moltes joies i relíquies; entre aquelles, una

Relíquies.—Un *Lignum Crucis*. Una «Santa Espina». El celebèrrim «Sant Drap», o sia un tros del bolquer que va servir per a l'Infant Diví; donació d'Arnau de Solsona al bisbe Gerald d'Andria, en 1272⁽¹⁾.

El «Tern de Sant Valeri», bisbe de Saragossa, refet amb un teixit aràbic d'or i seda orlat amb una bella inscripció aràbigocúfica. Sembla que aquest teixit, amb el qual hom remuntà la relíquia, era del penó que el valí Aben-Hilel va lliurar als que li guanyaren la ciutat⁽²⁾.

Tres reliquiers platerescs amb relíquies de Sant Agustí, Sant Llorenç i Sant Llei, regalats pel canonge Roderic de Fuertes a mitjans del segle XVII.

Un reliquier amb esmalts en el grop i en la base, que conté sang de Sant Llorenç i fou donació del canonge Heredia, en 1634.

notable custòdia gòtica feta en 1513 per Ferrer Guerau, de Barcelona.

(1) La història de tan veneranda relíquia ha estat publicada, compendiadament, pel Dr. Altisent, beneficiat-arxiver actual de la seu. Aquest autor té en preparació, per a ésser publicada pròximament, una extensa i detallada narració sobre el mateix assumpte.

(2) Aquest preuat tern fou venut pel Capítol al col·leccionista barceloní Lluís Plandiura, l'any 1922. L'import de la venda fou destinat a la construcció de l'altar major definitiu de la

Ossos del braç i de la mà dels sants bisbes Ramon de Roda i Valeri de Saragossa, guardats dintre de dos braços de plata i capçats, cadascun, amb una mà policromada.

Tres bustos d'argent que estotgen relíquies dels sants Vicenç, Valeri i Llorenç.

Una piqueta per a aigua beneita, amb sis camafeus encastats en metall; ric present de l'emperadriu d'Austria al bisbe Valeri Alfons de Santa Maria, el qual ho regalà a la seu l'any 1700.

Tapissos.—Col·lecció de setze grans tapisos (alguns gòtics, de gran valor), de manufactura flamenca. Sis són clarament d'asumptes bíblics; dos són dubtosos, i els altres palesament profans.

Llibres i documents.— La renomada «Bíblia de Roda» feta a començaments del segle XII, rublerta de pomposes miniatures interessantíssimes, que afegeixen una alta vàlua artística a la seva no petita vàlua arqueològica.

Diversos breviaris i missals manuscrits,

seu nova, puix que aquest temple no en tenia més que un de provisional, molt deficient.

de darrerries dels segles XIII i XIV. Diversos rituals dels segles XV i XVI, un d'ells imprès a Lleida. Els cartorals o llibres verds. Les constitucions sinodals i provincials. Les «Deliberacions capitulars», completes des del segle XIV.

Contractes i comptes d'obres, sols coneguts fragmentàriament i que el dia que siguin totalment estudiats i ordenats aclariran no poques llacunes que avui obscureixen la història de la nostra seu⁽¹⁾.

MOBILIARI LITÚRGIC

També degué ésser importantíssim, com ens ho indiquen el gros nombre d'objectes que l'arribà a compondre, i els detalls de sumptuositat que coneixem d'alguns d'ells.

Cor.—El cor fou col·locat al mig de la nau i degué tenir cadiratges proveïts de talles

(1) Una mostra dels bells manuscrits que posseïa la seu antiga ens la dona la notícia que, en 1578, el Capítol remeté a Felip II un manuscrit de les «Etimologies» de Sant Isidor que havia de servir per a la publicació reial de les obres completes del gran doctor.

laboriosíssimes, com era de consuetud en el segle xv, època de llur execució. Tal suposició ens és confirmada pel fet que aquesta obra, començada d'hora, durava encara l'any 1498, i també el que hom hagués estès a les persones que contribuïssin amb donatius a la construcció del cor, les indulgències i sufragis concedits als donants d'almoines per a reparar els danys ocasionats per l'incendi de la sagristia.

El faristol del cor, ja en ús durant la construcció d'aquest, degué ésser fet pels mateixos artífexs i amb la mateixa amplitud.

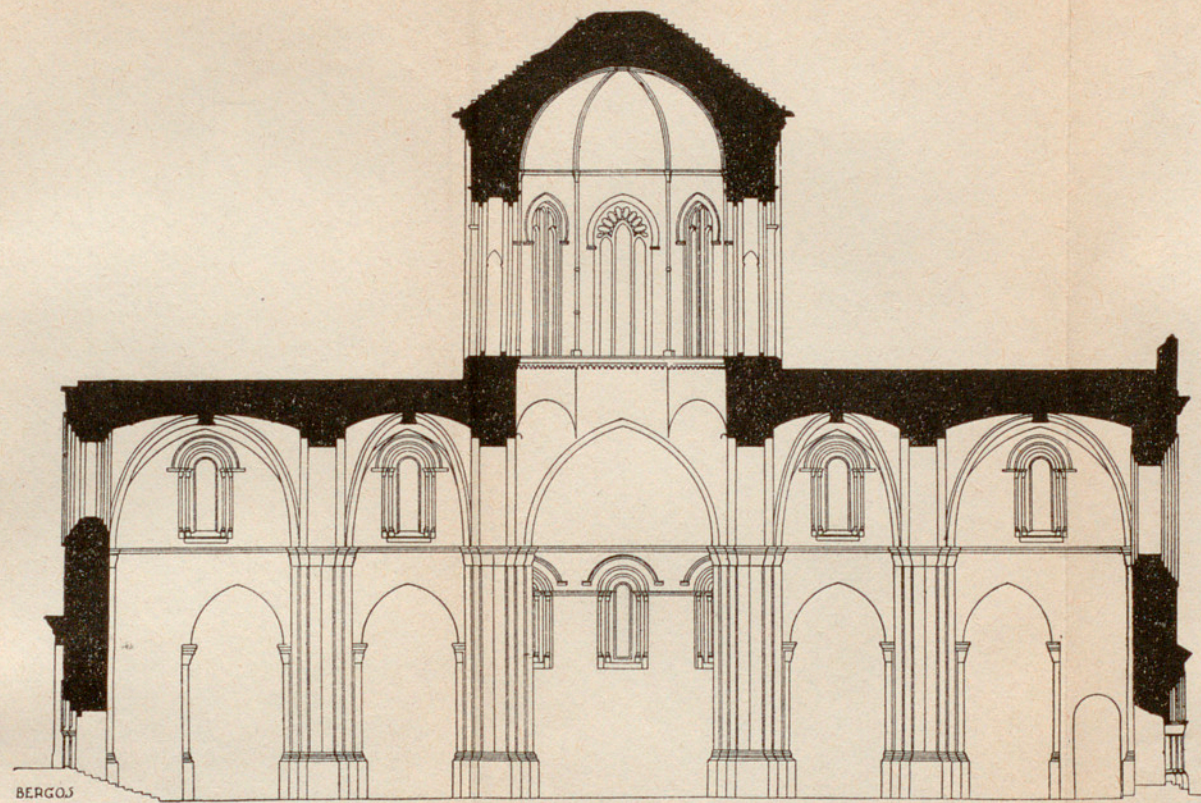
Obres de forja.—S'ha conservat el record de la riquesa que ostentava la reixa daurada que separava el presbiteri de la nau; formava superiorment una faixa d'arcuacions que acabava, al cap d'amunt, en un rastrell o cerial. La forja catalana trescentista i quatrecentista arribà a un grau de perfecció tècnica, de brillantor d'estilització i d'originalitat que no han estat mai més sobrepassades. No és, doncs, aventurat pensar que, no tan sols aquella reixa, sinó la majoria dels reixats i baranes de les capelles i les baranetes de la «via sacra», devien ésser exemplars notables, especialment aquestes darreres, puix que fo-

ren retornades al Capítol per raó de llur gran vàlua.

Cap vestigi ni nova no hem pogut recollir referent a llànties i canalobres de forja, els quals, però, no hi podien mancar.

Trones.—Especialment la trona destinada al cant de l'evangeli fou de grans dimensions i feta amb molta de cura, segons es dedueix de l'important i polit treball de rebaix que podem observar en el pilar cantoner entre la nau i el creuer; no hem trobat, però, cap vestigi, ni sisquera cap descripció, de l'obra. La escala d'accés devia ésser molt ben feta, puix que es trobava en el lloc més vistent i principal del temple.

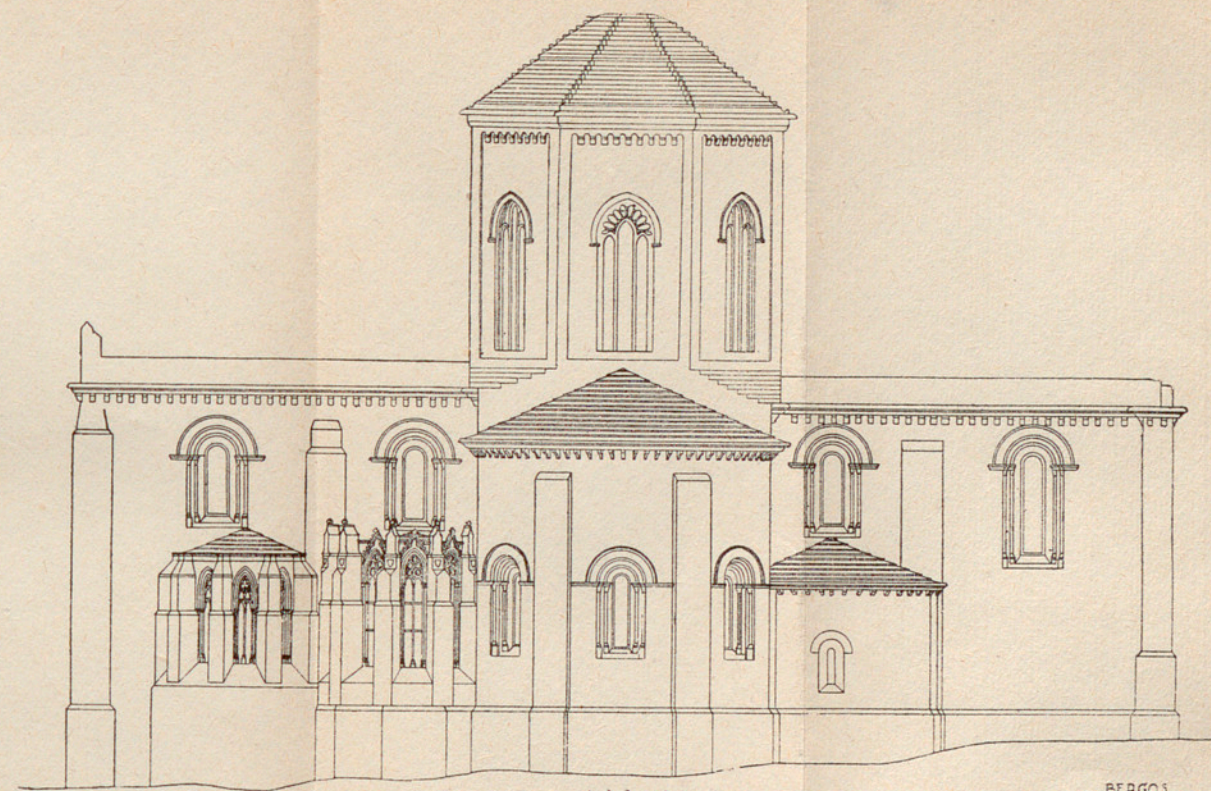
Orgue.—Molt prest la catedral fou proveïda d'un gros orgue, que en l'any 1418 va reparar el mestre organer Fr. Pere Creus. Creiem que l'actual orgue de l'església parroquial de Sant Llorenç, de Lleida, prové de la catedral romànica, així per raó de l'avinença de mides amb els encastaments que hi ha en la nau de la seu vella, com perquè hom veu clarament que no és construït per a la dita parròquia, i també per tal com aquest orgue fou lliurat al Capítol quan

BERGOS

1 2 3 4 5 m.

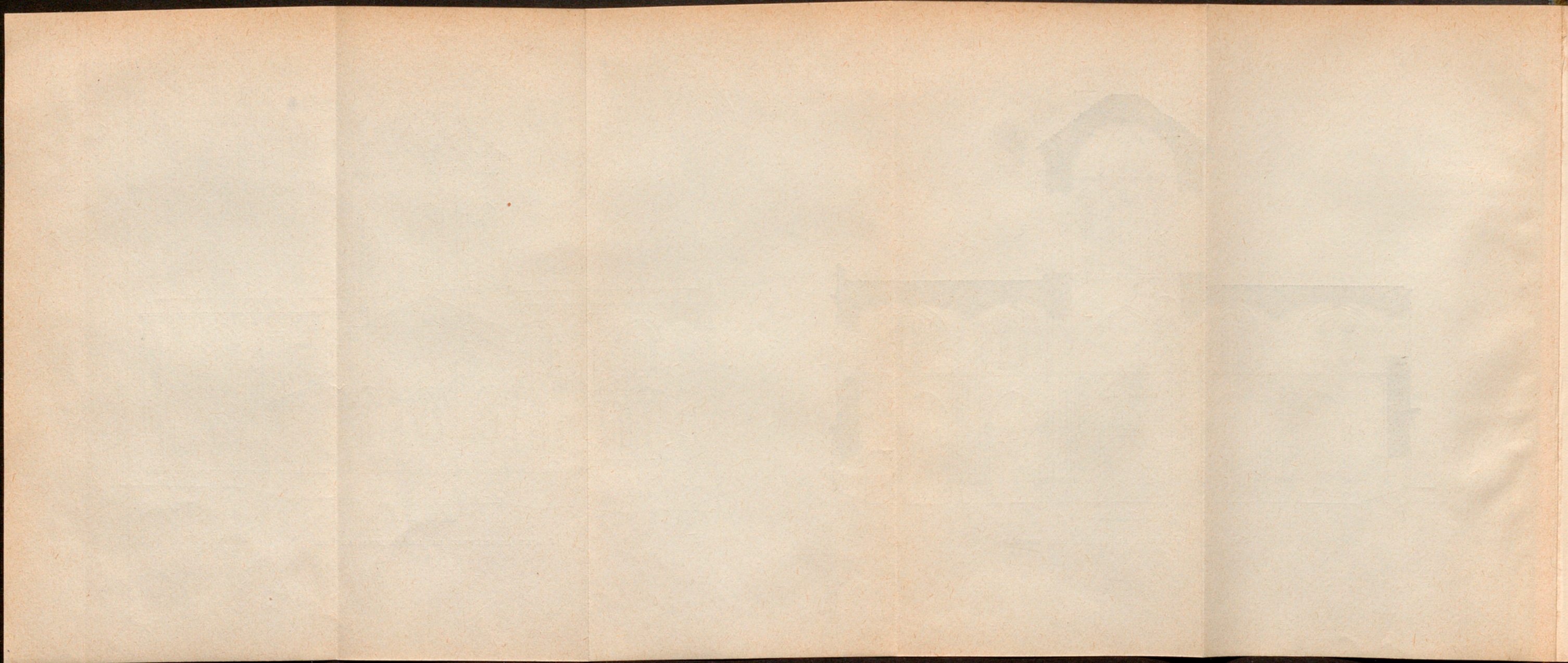
SECCIÓ DEL TEMPLE, AL LLARG DEL CREUER

BERGOS

1 2 3 4 5 m.

ALÇAT GEOMÈTRIC DE LA FAÇANA ABSIDAL

aquest sojornava a Sant Llorenç. Corroboren encara aquesta creença el fet que en l'orgue de la seu nova només foren aprofitats de l'orgue de la vella alguns elements de fusta de l'àmpit i els bustos dels apòstols, i la circumstància que, cabalment, els bustos de l'orgue de Sant Llorenç siguin unes escultures pèssimes, posades allà per substituir-ne d'altres que devien estar en consonància amb les ben enteses talles del bufet de tubs.

L'accés a l'orgue es feia, en la seu romànica, per mitjà de la mateixa escala d'accés a les cobertes.

Retaules.—N'hi havia d'esculpits i de pintats, tots ells de primer ordre. Els plafons i figures agrupades que formaven part del retaule de l'altar major i que es conserven als museus Provincial i Diocesà, indiquen una obra d'enèrgica finor, emparentada amb l'obra mestra de la seu tarragonina en sos fragments principals, però força inferior en els restants. Era tot d'alabastre molt escollit. En els temes preferents hom va treballar durant tota la segona meitat del segle XIV. Entre els altars del gran nombre de capelles que anaren enriquint l'austera seu, n'hi hagueren alguns de pintats per autor conegut,

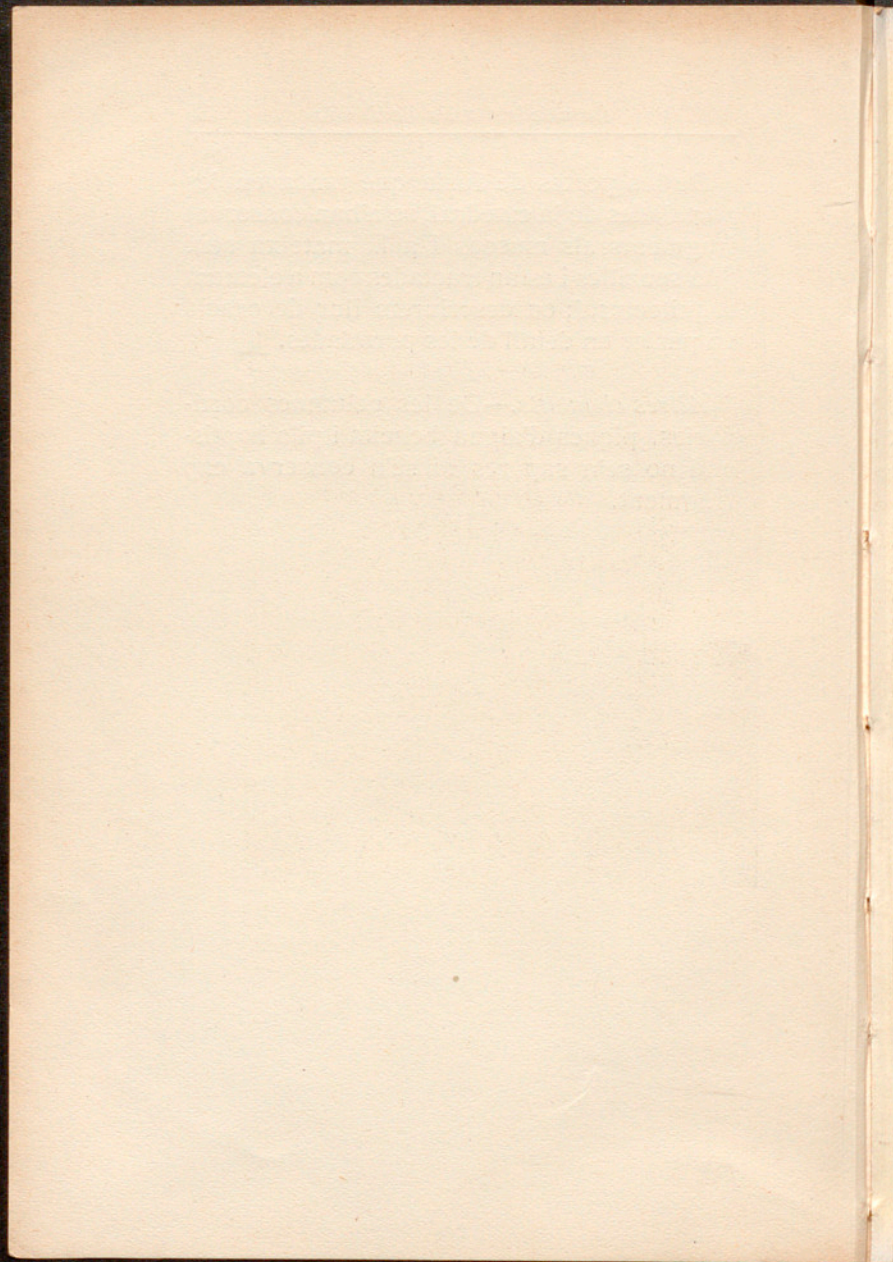
els quals detallarem en parlar de les dites capelles.

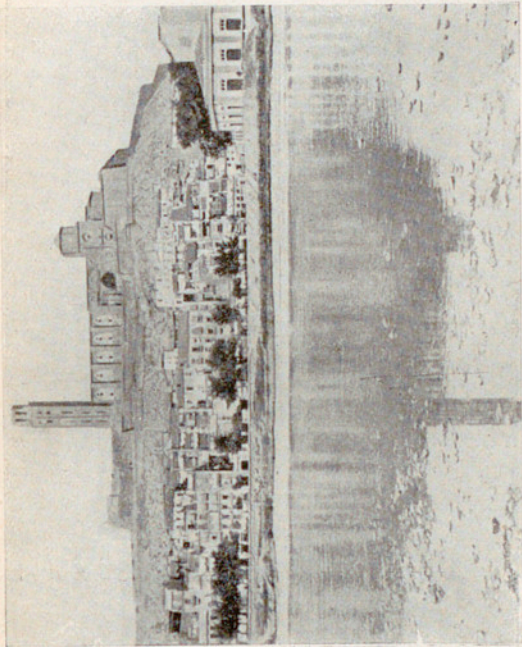
Carillon.—Damunt la cornisa del presbiteri i en el costat de l'evangeli resta encara un tros del bastidor que sostenia el carillon anunciador del principi de la missa capitular, i el qual és també d'habitud tocar durant el cant de l'himne angèlic. Tant per les mides dels vestigis conservats com per la gran alçada en què el col·locaren, cal pensar en un gros carillon, complexe de sons.

Fusteria complementària.—Els bancs per als fidels no estigueren en ús fins a molt després de la Reforma protestant, i mai no tenen res de particular en cap església; però no es pot dubtar que el setial episcopal del presbiteri, el banc de l'oficiant i cocytebrants, devia harmonitzar amb el cor, trones, retaule i reixes, i, per tant, ésser un bon treball de fusteria, proveït de les talles corresponents. Fins les calaixeres dels ornaments, les arques guarda-joies, els armaris per als reliquiers i les estanteries per als llibres, sembla que, dins un pla de senzillesa, no podien deixar d'estar en consonància amb els bells objectes que contenien.

De les portes de fusta que tancaven les portalades de la catedral, se n'han conservat fragments als museus i a la mateixa seu. Són senzilles i estan tractades com a element arquitectural; en descriurem llur decoració en parlar en detall de les portalades.

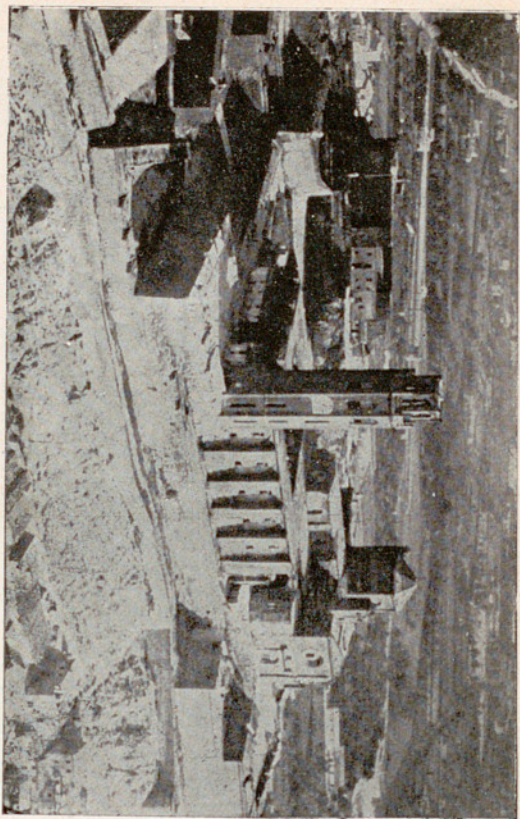
Altres elements.—De les columnes cortinàries, piques d'aigua beneita i pila baptismal no se'n sap res ni se'n conserva cap fragment.

LA SEU, VISTA DES DE LA VORA ESQUERRA DEL SEGRE

G. J. Herrera

CONJUNT DE LA SEU, VIST DES D'UN AEROPLA

Cl. Combelles

II

L'ARQUITECTURA DEL TEMPLE

LES NAUS

El temple cristià.—L'adopció del programa basilical per als temples cristians és un fet universal i constant, en el qual es manifesten la catolicitat i la perennitat de l'Església. Tal difusió és deguda a què, entre els tipus d'església, aquest és el que millor respon a les múltiples exigències del culte.

El pla basilical fou plasmat en les esglésies bastides en temps de l'emperador Constantí. Hom el nomena així perquè és una fusió dels elements components de les cases i basiliques judiciàries romanes, que foren els primers edificis pagans utilitzats pels fidels quan pogueren començar a congregar-se públicament.

La basílica consisteix a un recinte rectangular allargassat que té l'entrada per un

dels petits costats i que en l'oposat presenta un hemicicle (absis), el qual sopluga l'altar amb sa volta esfèrica. Està orientada vers llevant, d'ençà que l'oficiant celebra el sacrifici d'esquena al poble. El rectangle total és dividit longitudinalment en tres espais, dels quals el central (nau) és més ample i alt que els altres (collaterals). Davant de l'absis i enganxada amb ell, hi ha una nau transversal (creuer), de secció semblant a la de la longitudinal que capça aquesta i els collaterals. Al costat destinat a l'entrada, que és naturalment el de ponent, hi ha tres portes; la central es correspon amb la nau i les altres dues amb els collaterals. Protegeix aquestes un porxo (nàrtex) adossat davant la basílica, que quan és complet forma un vestíbul quadrat amb un pati al mig (atri).

El fet que la nau sigui més alta que els collaterals permet d'il·luminar-la amb un rengle de finestres de mig punt, a cada paret lateral ⁽¹⁾. Per tal que la nau i els collaterals es comuniquin, aquestes parets es

(1) A voltes, la diferència d'alçada entre nau i collaterals és tan accentuada, que ha permès de col·locar sobre aquests unes galeries (gineceus). Aquest element no és, però, freqüent en el pla basilical, com tampoc ho és el cas de doble col·lateral per banda, que és excepcionalíssim.

sostenen amb suports situats als centres dels massissos d'entre les finestres i en correspondència amb les encavallades de la coberta, que divideixen la nau i els collaterals en trossos regulars (trams). Cada collateral té també el corresponent rengle de finestres; i l'absis rep claror per tres finestres, a diferència de l'hemicicle pagà, que era fosc.

Un enteixinat a l'interior i una teulada al defora cobreixen la basílica; el poc pes d'aquesta coberta de fusta i fang consent uns suports primíssims entre nau i collaterals i una bona grandària de finestres en les parets.

Gràcies a aquesta disposició, la basílica és, encara avui, el temple cristià més elegant i millor il·luminat. En canvi, té el desavantatge que fàcilment és destructible pel foc a la coberta, i l'experiència demostra que això és un fet freqüent. Per tal motiu l'arquitectura cristiana ha cercat adelerada la basílica amb coberta pétrea, i no n'ha trobat una solució completa fins als temples romànics del tipus de la seu de Lleida, en què la doble coberta de pedra deixava, per primera vegada, d'ésser un obstacle a l'obertura d'espaiosos finestrals.

La planta de la catedral.—La seu romànica de Lleida té un pla basilical completísim: la seva entrada dona a ponent i l'absis a llevant; posseeix creuer, nau i dos col·laterals; té tres portes d'ingrés a l'entrada, la qual està precedida d'un atri o claustre; rengles de finestres de mig punt donen abundosa claror a la nau i als col·laterals, i tres finestrals il·luminen l'absis, cobert amb un quart de cúpula; i fins el campanar està aïllat, com en les basíliques que n'han estat dotades a posteriori. Però, a més a més, la nostra catedral està enriquida amb totes les troballes del romànic, sàviament seleccionades: l'absis no toca directament al creuer, puix que s'hi interposa un llarg tram; el creuer ultrapassa, així mateix, l'amplada del rectangle basilical gràcies a l'addició d'un tram a cada testera⁽¹⁾; enfront de cada col·lateral hi ha un petit absis (absidiola) obert

(1) L'allargament de l'absis gràcies a l'anteposició d'un tram, és una innovació monàstica filla de la necessitat d'encaibir gran nombre de religiosos en el cor (que litúrgicament ha d'ésser situat a l'absis). La prolongació del creuer és d'origen carolingi, filla de la imitació de les capelles funeràries que donaren naixença al pla bisantí (els braços del creuer, l'absis i la nau són d'igual llargada i formen la creu grega). Ambdues variacions són interessants, car demostren que les idees cistercenques, i, per tant, de l'escola borgonyona, eren cone-

directament en el creuer⁽¹⁾; i per a harmonitzar la gran llargada del creuer, s'adjunten a aquelles absidioles altres dues que són menys sortints.

Tenim, doncs, que els braços del creuer no són gaire més llargs que el braç absidal, i que la nau no és molt més gran que mig creuer. Això dóna un veritable centrament a la composició de l'església, el qual es tradueix en una unitat enèrgica i un travament remarkable del conjunt, que no té parí en cap cas similar romànic ni gòtic. El mateix fet ha motivat que hom pensés trobar influències bizantines en aquest especialíssim edifici que no en té cap. Una altra conseqüència de tal concentració d'efectes és la sensació de grandària malgrat les mides reduïdes: la nau fa 60 metres de llarg (fins al fons de l'absis) i 13 metres d'ample; el creuer 52'80 metres de longitud i 9'62 metres d'amplada, i els

gudes pel projectista de Lleida. Avui ja és admès que els borgonyons foren tan primerencs com els de l'Illa de França en fer les voltes d'arestons.

(1) Aquestes absidioles provenen de la inexistència de sagristia en les esglésies romàniques, deguda a què en aquells temps encara es conservava la tradició d'utilitzar, per a guardar-hi els vasos i ornaments, i també, per a revestir-se l'oficiant i els ministres, els absis secundaris que voregen el principal; encara avui aquesta tradició es perpetua en el rite grec.

collaterals 30'23 metres de llargària per 7'60 d'ample constant de tres trams (i essent, per tant, tres els pilars que separen cada collateral de la nau).

Així com és tradició en el temple romànic que a la façana d'entrada solament hi hagi una porta (la qual es correspon amb la nau), a la catedral de Lleida, com ja hem dit, n'hi ha tres; i això ressuscita la concepció basilical. I ultra aquest triple portal de la façana ponent (que ja no deixarà mai d'ésser feta en els grans temples gòtics), existeixen quatre portes més: una a cada cap del creuer i una a cada tram central dels collaterals. Hi ha, doncs, una porta al braç nord del creuer dita de Sant Berenguer (que dóna enfront de les construccions reials de l'Açuda) i una altra al braç sud, dedicada a l'Anunciació (que s'obre davant del lloc on s'aixecava el palau episcopal); una minúscula porta de servei en el centre del collateral nord, que passa gairebé desapercebuda, i un grandíols portal al mig del collateral mitjorn, anomenat «dels Fillols», el qual restarà, per tant, encarat amb la part més populosa de la ciutat. El triple portal de ponent, que és el de la façana principal, donava al barri dels intel·lectuals, senyorejat pel famós Estu-

di General. L'excel·lent importància d'aquestes portalades ens obligarà a dedicar a cadascuna un apartat especial.

Adossades als recons que els col·laterals fan amb el creuer, hi ha dues magnífiques escales d'accés a les cobertes: element que ja des de darreries del segle XII era habitual posar a les esglésies importants. A l'escala de la banda nord s'hi entra per una portella oberta en el creuer, la qual servia també per a pujar a l'orgue; l'escala de la banda sud fou interceptada, en sa part baixa, per una capella erigida a mitjan segle XIV en honor de Santa Llúcia.

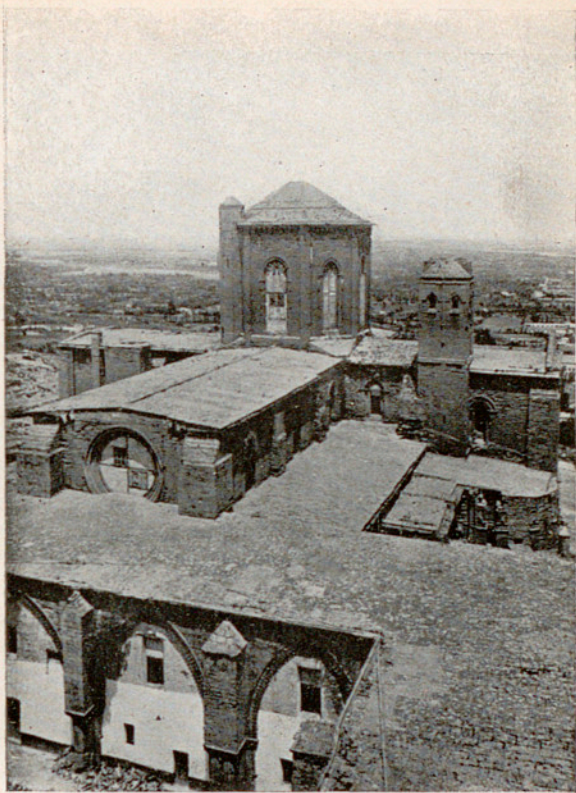
Les voltes.—Com abans hem insinuat, l'aspiració universal dels constructors d'esglésies fou la substitució, en el pla basilical, de la doble coberta de fusta i teula per una coberta pétrea que fos insensible a tota causa destructora i donés perennitat al temple.

Per tradició romana l'absis ja fou, de sempre, cobert amb pedra, per mitjà d'una volta en quart d'esfera; calia, doncs, fer extensiu el sistema a la resta de la construcció, procurant vèncer l'empenta que, a més del pes mort, produeixen les voltes cilíndriques contra llurs sosteniments, dotant aquests d'unes

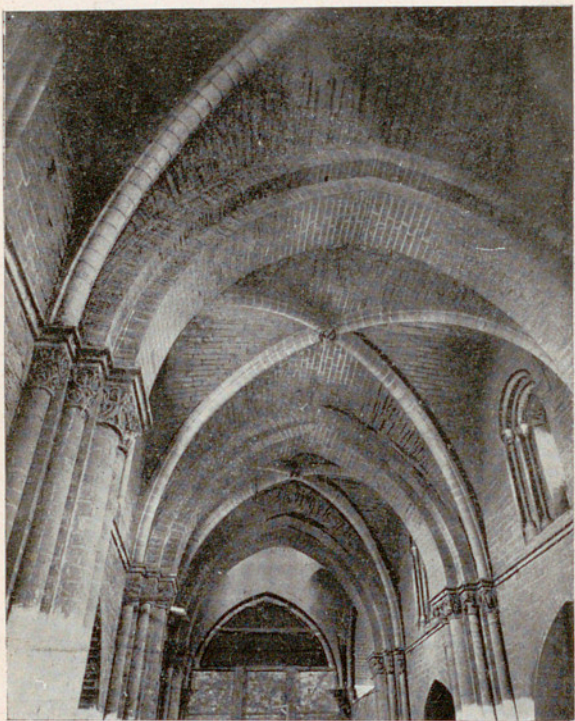
grosses dimensions. Amb això i tenint en compte que l'efecte destructor de les empenyes de les voltes és tant més intens com més gran és la volta i a major alçada està situada, es comprèn que per a la nau caldrien uns murs gruixudíssims i a sota, per tant, uns monstruosos pilars que destorbarien molt la visualitat del temple i reduirien exageradament la comunicació de la nau amb sos collaterals; per això aviat hom vegé que calia compondre orgànicament les voltes, per manera que les més senzilles de fer i sostenir, que són les dels collaterals, contrarrestessin bona part de l'empenta de les voltes de la nau ⁽¹⁾; i així la resta d'aquesta empenta ja pogué ésser dominada per un gruix de mur no major que el dels collaterals, i, consegüentment, els pilars sostenidors d'aquell mur varen ésser reduïts.

L'ús de les voltes cilíndriques, que, com hem vist, és el que suggerí la volta absidal, dificulta les possibilitats d'il·luminació directa de la nau amb les finestres tradicionals de

(1) Solució de l'estabilitat a què arribaren les escoles romàniques del centre i ponent de França, a base de voltes cilíndriques, però a expenses de la il·luminació del temple, que resultava gairebé nul·la, car hom només podia fer obertures a la façana principal.

CONJUNT DEL TEMPLE, VIST DES DEL CAMPANAR

VOLTES DE LA NAU

la basilica; i la manca d'aquestes, juntament amb la continuïtat de forma de les voltes, esborra tot l'aspecte de trams que han de correspondre als entre-pilars i lleva tot el caràcter basilical a la nau. Per aquesta raó, aviat hom decidí la utilització d'arcs transversals (torals) a la volta, els quals corresponguessin als pilars que treien a la nau l'aspecte de passadís i restablien la divisió en trams. Aquests arcs torals són independents de les voltes⁽¹⁾, bé que faciliten llur construcció i sosteniment; per això originaren un nou aprimament dels murs que només mantienien llur gruix notable a l'indret d'aquells arcs formant uns ressalts (contraforts o espatlles) que en el romànic sempre són de gran amplada i escassa volada⁽²⁾ i en el gòtic seran diametralment oposats.

Seguí després l'adopció de la volta d'ares-

(1) Hi ha precedents romans d'arcs torals precisament en els monuments del sud de les Gàl·lies. Això influí, probablement, en l'adopció llur, encara que és molt de creure que s'originessin en veure que moltes voltes cilíndriques queien en treure els cintris arquejats de fusta i que hom decidís de fer, en son lloc, uns cintris definitius de pedra.

(2) A Lleida els contraforts conserven aquesta característica romànica, i així veiem que surten, com a màxim, mig metre escàs i, en canvi, són d'un metre i mig d'ample. S'equivoquen, per tant, Lampérez Romea i Puig Cadafalch en afirmar que

ta, filla de la intersecció normal de dues voltes cilíndriques⁽¹⁾ i que ofereix, per tant, un contorn en arc (former) en sa soldadura amb els murs de la nau. Això permet de resoldre definitivament el problema de la llum, puix que deixa els murs de la nau lliures en tota l'alçada de la volta, per a obrir-hi les finestres basilicals. A més, les arestes diagonals que donen nom a la volta, concentren llurs empentes gairebé totalment en els quatre únics angles de sosteniment i consenten d'aprimar notablement els murs entremig dels contraforts, que, en canvi, ara són imprecindibles.

La volta d'aresta s'hauria imposat totalment si no l'hagués suplantada a poc de néixer, en el segle XII, la volta d'arestons, ideada a l'Illa de França i a la Borgonya. Tan de prop l'una va seguir a l'altra que en el romànic català la volta d'aresta gairebé no fou emprada.

Els arestons són uns arcs diagonals, una

són de grossíssima volada; l'error prové de confondre'ls amb els robustíssims espatllers gòtics de la façana mitjorn del claustre de la catedral.

(1) La volta d'aresta romànica és una veritable invenció constructiva, car no és l'intersecció de dues voltes cilíndriques com la volta romana, sinó una forma similar, bombada supe-

mena de cintris definitius, fets en pedra, que ocupen el lloc de les arestes i estalvien les dificultats d'execució d'aquestes, sobretot en les amples voltes de la nau⁽¹⁾. Aqueixa volta d'arestons és l'element bàsic de tota la construcció gòtica, la qual en variarà les formes d'aplicació, però no li afegirà cap millorament. Aquesta avançada volta és la que, a Lleida, cobreix, amb perfecció de traçat i d'execució, la nau, els braços del creuer i els collaterals. Els arestons són semicirculars i ornats amb un bordó. Els pleients de la volta tenen el bombament característic, i els arcs formers són un simple recó de soldadura de la volta amb els murs. Els arcs torals i de paret són apuntats, com escau a llur funció predominantment mecànica⁽²⁾.

El tram singular del centre del creuer, format per quatre amples arcs torals, és cobert, a Lleida, amb un cimbori que té totes les

riorment, perquè les arestes diagonals, que li donen nom, són semicirculars, en lloc de elíptiques, com produeix la solució geomètrica romana.

(1) Els arestons són a la volta d'aresta allò que els arcs torals són a les voltes de canó, i això explica també l'ús efímer de la volta d'aresta.

(2) Els arcs apuntats donen menys empenta que els semicirculars i són, per tant, preferibles mecànicament.

característiques tradicionals del romànic i tots els elements, i el germen de totes les ardidesses de les llanternes gòtiques. El tradicional⁽¹⁾ és disposar en els recons dels arcs torals unes voltes còniques (trompes) que transformen el tram quadrat en vuitavat, i sobre aquest una mal girbada mitja esfera cega o amb minúscules finestrelles rodones (òculus), que no són suficients per a donar claror a aquest lloc, el qual, essent el més cèntric de l'edifici, és el pitjor il·luminat. A Lleida, damunt del vuitavat produït per les trompes, no solament no hi ha directament la cega cúpula romànica, sinó que un doble mur, formant una elegantíssima galeria, permet d'obrir esvelts finestrals, que vessen abundosa claror al centre del temple i sosté aïrosament una volta arestonada, de vuit plements, closa al cap d'amunt amb

(1) Així ho veiem en les escoles franceses del Poitou i la Santonja i les d'entre les valls del Ròdan i l'Allier, i així es fa a Catalunya. Fins ara hom admetia que l'origen de les trompes era persa, per raó de l'ús que els perses sassànides dels segles III a VII feren d'aquesta volta cònica; ara s'ha vist que tal atribució és gratuïta, puix que era més natural que l'Orient proporcionés únicament les petxines (triangles esfèrics) usades a Bizanci per a passar del quadrat al vuitavat, i que les trompes, que els romans empraven ja en el segle I, ens hagin arribat per intermedi dels llombards.

una clau foradada. La importància extraordinària d'aquest cimbori reclama un estudi de detall que farem més endavant.

Els pilars.—Segons hem indicat, tres suports sostenen cada paret de la nau i separen aquesta de cada collateral. Tals sustentàculs estan formats per un pilar esgraonat a la manera provençal i decorat esplèndidament amb columnes adossades que n'aprimen, visualment, l'excessiva gruixària i, a l'ensem, subratllen els llocs que reben els elements especialment carregats de les voltes ⁽¹⁾.

Els pilars de Lleida són els més perfectes dels suports romànics. Sobre llurs similars de Tarragona, únics que els són comparables, ofereixen la superioritat que tots llurs elements tenen una exacta correspondència amb els arcs que sostenen. Com que els arcs torals de la nau i dels collaterals, i els arcs

(1) Els pilars de la segona meitat del segle ^{xii} són quadrats o, al més, tenen una columna adossada a cada cara (com a Santa Maria de Besalú i a Gerri de la Sal), o bé són pilars amb els angles esgraonats (cruciformes), que és el tipus provençal autèntic (com a Sant Cugat del Vallès). A començaments del s. ^{xiii} es combinen els dos sistemes, de primer parcialment (Agramunt) i després totalment (Tarragona i Lleida).

de paret, són tots molt amples, una sola columna adossada hauria resultat o de diàmetre deficient per a omplir la cara, o bé, si l'hagués omplerta, d'un volum monstruós.

Entre cada parella d'aquestes columnes mestres, i omplint el doble esgraonat de cada angle, hi ha dues columnetes, una de les quals suporta els arestons diagonals de les voltes i l'altra correspon a un graó que formen els arcs torals i de paret, els quals mostren una sàvia jerarquia d'amplades, responent a llur diversa categoria. Els torals de la nau són els arcs més amples de tots (segons convé a llur major llum); tenen dos ressalts i els corresponen dues columnetes, una a cada banda de les columnes geminades grans. Els torals dels col·laterals són els més estrets i no tenen cap ressalt; no els correspon, per tant, cap columneta. I els arcs que sostenen les parets de la nau són d'una amplada intermèdia, i tan sols els correspon una columneta, puix que tenen un sol ressalt al costat del col·lateral.

La composició del pilar amb un feix de columnes adossades arriba, a la catedral lleidatana, a assolir un màxim de perfecció plàstica, que no ha estat superada en son derivat gòtic, car, si bé aquest té la gràcia

indiscutible de la lleugeresa, que manca al romànic, en canvi l'abús de l'afeixament de columnes enganxades és una veritable degeneració de la troballa romànica.

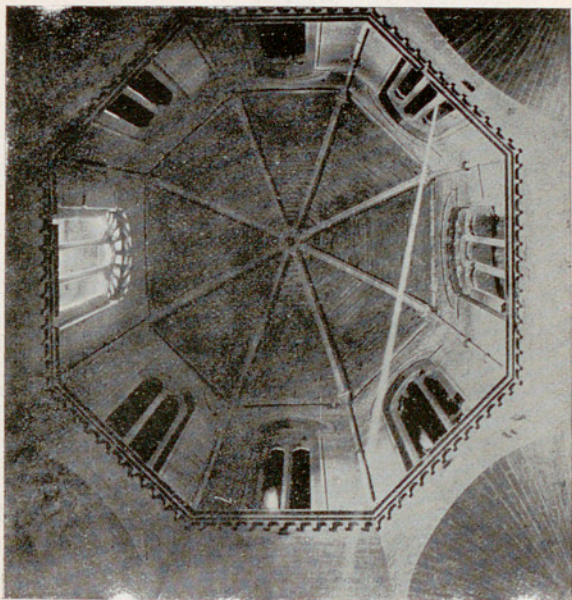
Contràriament al que és habitual en el romànic català, els pilars ofereixen inferiorment uns alts basaments. Les columnes són de fust cilíndric, exactament semicirculars, les del centre de cara, i de tres quarts de cercle les columnetes. Totes elles tenen unes bases àtiques ⁽¹⁾ molt pures, sobre un plinte senzill, i uns capitells apanerats amb un collarí i àbac senzillíssims, però amb la particularitat d'ostentar la motlluració refondida a la manera clàssica.

(1) La base àtica, que prové del jònic grec, ha passat a tots els estils, i consisteix en dos bordons desiguals (l'inferior és més gran), amb una mitja canya interposada. Es, doncs, un simple contrast de dues formes amb doble convexitat, que brillen al costat de la fosca d'una forma aconcavada que les separa. *Plinte* és una placa quadrangular posada sota el bordó gran de la base que acaba inferiorment la columna. *Àbac* és una altra llosa que la clou superiorment; aquesta, per tal com és derivada del corinti grec, és sovint en forma de quadrat curvilini esmotxat, però a Lleida és rectangular i serveix per a lligar els capitells de les columnes aparellades, que tenen individualment un petit contra-àbac.

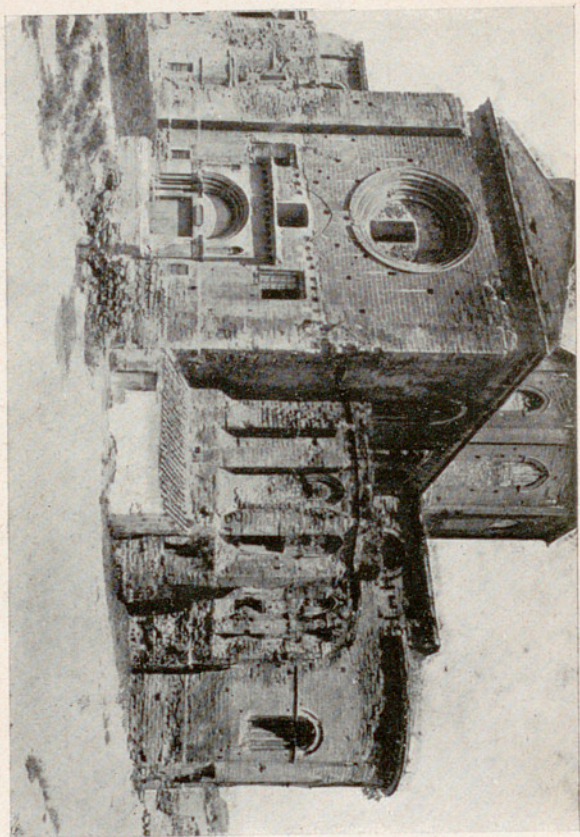
EL CIMBORI

Com ja hem apuntat en parlar de la disposició general d'elements del temple, el cimbori segueix la forma tradicional de cúpula vuitavada, passant del quadrat (que forneixen els quatre arcs torals d'encreuament de nau i creuer) al vuitavat, mitjançant les característiques trompes còniques. El cimbori lleidatà, però, introdueix tres innovacions d'una fecunditat incalculable: l'intercalament de murs entre les trompes i la cúpula, els quals permeten d'obrir finestrals en lloc dels porucs òculus, que, al més, hom arriba a fer en el romànic català; la disposició dels elements atenent principalment la llur visualitat, i el desdoblament dels murs deixant una galeria de pas a tot volt. Per això no és exagerada l'afirmació, feta en altre lloc, que les llanternes gòtiques no aportaran res d'essencial en la composició dels cimboris que no sigui ja en el de Lleida.

La planta és molt allunyada de l'octògon regular, degut a què el creuer té 1'60 metres menys d'amplada que la nau; aquesta irregularitat del quadrat de sosteniment, que en mans vulgars s'hauria accentuat en fer el

EL CIMBORI

EL CREUER I L'ABSIS, DES DE MIGJORN

Cl. G. Exc. de Cat.

vuitavat, està aprofitada magistralment fent que els murs del cimbori tinguin unes amplades diferents però ben relacionades entre elles. Així, els costats de sobre els torals de la nau són els més amples; els de damunt els torals del creuer són els més estrets; i els sostinguts per les trompes còniques són d'amplada intermèdia entre aquells dos parells. Per completar l'efecte de compensació, els finestrals apuntats dels murs més amples són també els més grossos i tenen dos trencallums i a dalt una divisió radial amb columnetes, que recorda la composició dels calats de rosetó. Els finestrals corresponents als murs estrets no tenen més que un sol trencallum i són els menys amples de tots; dels murs sobre trompes, els de la banda de l'altar tenen finestral de dos trencallums, de calat superior senzill, els quals hom veu des de la nau i els altres dos restants són d'un sol trencallum. Els calats i trencallums són motllurats a base de simples xamfrans. Els finestrals són sense àmpit, tant els interiors com els forans, i arriben, per tant, fins al trespol de la galeria. És de remarcar que els guardapols dels finestrals són en arc apuntat reentrant lleugerament.

La base interior del cimbori està marcada

per una motllura sobre unes arcuacions típicament llombardes. El nombre d'arcuacions varia per tal que siguin totes iguals en els diversos panys de paret: els majors en tenen quinze, els més xics dotze i els intermedis tretze.

En cada angle dels murs hi ha una columna monolítica, feta de dos i tres peces amb tors en els junts; llur capitell és petit, geomètric i amb pinyes angulars devastades. L'àbac retorna entre capitells fent d'imposta de la volta octògona en recó de claustre sobre arestons que arrenquen de damunt les columnetes i es clouen al centre en una clau anellada.

L'encertada disposició consistent a fer els costats que trunquen el quadrat bàsic més grans que els de sobre el creuer, fa que, interiorment, per ésser aquests els que sempre veu hom amb màxim escorç, el cimbori sembli de cares iguals; i, exteriorment, que sempre hom vegi de front un dels plans truncats i més escorçat també el parament de damunt el creuer, doni la sensació d'ésser un cos completament regular.

Els finestrals queden emmarcats entre contraforts angulars decoratius, lligats superiorment per una cornisa amb arquets

llombards sostinguts per mènsules llises.

En el costat nordoest hi ha una esvelta torre d'escala, de planta vuitavada, que permet pujar des de les naus més altes a la coberta del cimbori. Aquesta coberta és la més notable de la catedral; és un piramoide de poca alçada en què les pedres s'encavallen correctament, tapant junts; en les arestes hi ha uns trenca-aigües, que formen un esgraonat, el qual, ensems que subratlla la gràcil inflexió de la secció de coberta, serveix d'accés al planellet superior. La torreta d'escala està coberta d'una manera semblant.

L'existència de finestrals desdoblats és la més apta per a la solució completa de la il·luminació policroma, ja que permet de posar en els de l'exterior plaques d'alabastre de diversos gruixos per a tenir les gammes necessàries d'intensitat, i en els interiors (i, per tant, sota cobert) els vidres de color, amb els complements pintats convenients per a augmentar la quantitat de matisos.

LES COBERTES I LES CORNISES

Per a tenir la doble coberta basilical, de pedra, damunt de les voltes de la nau i del

creuer hi ha cobertes a dos vessants; damunt dels collaterals n'hi ha d'un sol pendent; el cimbori és protegit amb una piràmide de vuit cares, i l'absis amb un vessant cònic. Totes aquestes cobertes són constituïdes per lloses de pedra en lloc de les fràgils teules de fang cuit, i posades directament sobre el replè d'obra de les voltes, sense interposició de la poc durable carcassa de fusta que, com hem dit, hi ha a les basíliques. Les cobertes de l'absis, presbiteri, creuer i cimbori són més pendents que les restants; a més, són esgraonades, ja que cada llosa cavalca sobre la immediatament inferior, deixant així tapats els junts horitzontals i mancant el tapajunt dels pendents. Aquests trossos ofereixen l'aspecte d'una reconstrucció de la primitiva coberta, puix que les altres no tenen sisquera el cavalcament de les filades de lloses, i tots els junts resten nus. A aquest defectuós sistema es deuen unes nombroses filtracions que han deteriorat alguns fragments de voltes i han provocat dislocacions i desintegracions de molts trossos de cornisa, ajudades per la vegetació que omple abundantment els dits junts. Les torres d'escala d'accés a les cobertes foren acabades a mitjans del segle *xiv* amb uns

coronaments dels quals parlarem en el capítol destinat al campanar.

Les cornises són d'indubtable tradició tolosana, puix consten d'una simple llosa motllurada sostinguda per cartelles, damunt la qual sobreïx en volada la darrera placa de la coberta amb la seva aresta superior arrodonida i la cara de sota formant lleugerament trenca-aigües. Així són les cornises de les façanes laterals de la nau, creuer, col·laterals i absis; en canvi, en les façanes testeres de la nau i braç nord del creuer i cimbori, les cornises són de tradició genuïnament italiana, que és la preponderant a Catalunya: en lloc de la llosa motllurada, els permòdols sostenen uns arquets de mig punt (les típiques arcuacions llombardes), damunt dels quals sobressurt la placa de la coberta més o menys decorada. En les testeres esmentades, com que el mur acaba en forma de pinyó trapezial, o sia amb els costats en pendent i el centre horitzontal, les arcuacions extremes, úniques que hi ha, no estan a ni vell sinó que s'enfilen graciosament (arcuacions rampants).

Les mènsules dels cornisaments són variadament decorades, amb figures esculpides; en parlarem més detalladament en el capítol següent.

LES OBERTURES D'IL·LUMINACIÓ

Així com la quasi totalitat d'esglésies romàniques tenen l'interior ben fosc, la catedral de Lleida, degut al nombre, mides i situació esplèndida dels finestrals i òculus, queda inundada de claror, fins i tot avui, en què, per sa trista destinació de caserna, té tapada més de la meitat de la seva superfície de il·luminació. Adhuc, doncs, sota aquest punt de vista, el nostre temple resulta absolutament basilical de concepció i d'aspecte.

Gosariem dir que sense les plaques d'alabastre i els vitratges amb què els constructors romànics tancaven els finestrals, i malgrat el to bru dels murs i voltes, la llum seria excessiva i inadequada tractant-se d'un temple, i que la vidrieria havia d'ésser tractada amb una opacitat major que l'acostumada, a excepció de la del cimbori, que ho excusaria per raó de la seva duplicitat.

Finestrals de mig punt. — A cada tram de la nau i del creuer corresponen dos finestrals (un per banda) i una finestra a cada tram dels collaterals; els primers són en nombre complert, però en els collaterals al-

gunes finestres han estat cegades i en altres hom ha reduït el buid a causa de l'afegidura de capelles; la qual cosa ha disminuït la quantitat de llum, especialment en la banda de migjorn.

Els finestrals estan compostos seguint el mateix concepte que estudiarem per a les portalades, això és, a base d'acusar el desgruixament del mur en què estan oberts per mitjà d'un esgraonat. Aquest desgruixament era, d'habitud, fet parcialment en l'interior, obrint en la resta una menuda espitllera amb intenció de tenir seguretat contra un escalamament en cas d'atac. A Lleida hom féu el desgruixat simultàniament per cada cara, única manera que no resultés monstruós amb el notable espessor del mur⁽¹⁾, i d'obtenir, a l'ensem, una forma de doble esqueixada, molt en consonància amb l'espandiment dels feixos lluminosos.

Aquest doble desgruixat és diferent a cada cara. A l'exterior, en què la llum és viva, té un sol ressalt en arc bordonat (arquivolta),

(1) Això equival a desgruixar un mur meitat d'amplada, i així el desgruixament resta proporcionat a les mides reduïdes dels finestrals, talment com l'únic desgruixat de tot el mur per una sola cara està en relació amb les dimensions majors de les portes.

sostingut per un sol joc de dues columnetes; la resta és un decidit xamfrà que completa l'esqueixada guiadora de la llum. A l'interior, el contrallum en què es troba el marc d'obertura exigeix una major accentuació dels membres i per això hi ha una doble arquivolta sobre dos jocs de dues columnetes en correspondència amb uns bordons també llisos. Les columnetes són de desigual alçada i per sota donen lloc a un graó en el contorn del finestral. Inferiorment, els finestrals terminen amb un pla inclinat en cada cara, que facilita la penetració de la claror i estalvia escorçaments desagradables. El del parament interior és menys inclinat, puix que el finestral és de menor alçada, degut a la limitació imposada per la motllura dels àbacs que corre al llarg dels murs. El del parament exterior és molt més inclinat, augmentant l'esveltesa del finestral forà i proporcionant un eficaç escolament a les aigües de pluja.

Tots els finestrals de la nau i del creuer vénen a tenir, com a promedi, uns $5'30 \times 3'80$ metres, excepte els dos extrems del braç nord del creuer que no estan restringits per les cobertes dels collaterals: aquests tenen, especialment en la part externa, una alçada

EL CIMBORI, L'ABSIS I L'ABSIDIOLA DE LA CAPELLA DE MONTCADA

TESTA NORD DEL CREUER

de 6'80 metres, mida no assolida per cap finestral romànic. Els del cap del braç sud del creuer degueren ésser d'igual dimensió, però la construcció de les capelles gòtiques addicionades obligà a reduir-los a la mida normal de la nau. Els finestrals dels collaterals són força menys esvelts que els descrits. La poca alçada relativa dels murs justifica la reducció de mides d'aquells.

Òculus. — Els òculus o finestres rodones són sempre de petita mida, fins en les esglésies romàniques d'última hora; per això sovint són anomenats «ulls de bou». En la nostra seu atenyen, en canvi, unes mides sorprenents: llur diàmetre en la part foradada és major que l'amplada de les portaldes; són, per tant, de la magnitud dels grans rosetons gòtics. Així, el del nord del creuer fa 5 metres de diàmetre interior i 7 metres d'exterior; el de la nau és semblant, i el del sud del creuer fa 4'50 metres de buid i arriba a 8 amb el motlluratge.

Hi ha, doncs, tres òculus: un a cada testa de creuer i un altre al cap de la nau. Estan, per tant, col·locats força amunt, i això explica llur grandària. La decoració del marc que contorna aquests grans òculus és una mot-

lluració llisa, sense precedents en cap altra obra romànica, així per la multiplicitat de motllures com per la fermesa i netedat dels perfils.

Quant a les formes emprades per a subdividir aquests grans òculus, hom pot arribar a veure solament el replenament de l'obert en la testera mitjorn del creuer, o sia, damunt la Porta de l'Anunciata. Es compona de vuit columnetes vuitavades, col·locades radialment entre una anella central, en la qual recolzen per les bases, i uns arquets perifèrics, que són sostinguts alternadament pels capitellets. En cada intercolumni hi ha, per tant, dos arquets que presenten una punta a l'aire i tenen l'aspecte de lòbuls aparellats molt lleugers; en els ronyons amples, que són els dels mitjos arquets sostinguts per les columnes, hi ha esculpides unes rosetes còncaves més grans que les pertanyents a sobre les fines puntes dels semi-arquets sense sosteniment.

És probable que els altres dos òculus tinguin el replenament compost d'una manera semblant, no igual, perquè en la catedral lleidatana, dins d'una superior unitat d'espirit, hi ha una disbauxa de varietat.

Aquests rosetons ja no foren closos amb

les plaques d'alabastre pròpies dels petits òculus, ni amb gelosies bugides en arabesc com llurs contemporanis del claustre de Tarragona, sinó amb importants vitratges policroms col·locats sota la direcció del mestre de l'obra⁽¹⁾.

Finestrals d'arcs apuntats. — Com era ja de consuetud des de mitjans del segle XII, a la façana principal, o sia la de ponent, demés de l'òculus que il·lumina la nau, hi ha tres finestres en correspondència amb aquesta nau i els col·laterals per a proporcionar una claror baixa de primer terme, que l'òculus no pot donar. Aquestes finestres són, per excepció, d'arc apuntat i composició genuïnamment goticitzant, puix que estan dividides en tres espais per mitjà d'unes fines agulles parcament decorades talment com els arquets del calat superior. L'ur caràcter fa que les hàgim de tenir per contemporànies del cimbori. Actualment estan cegades; si no fos així, s'obririen dintre la nau del claustre⁽²⁾.

(1) Hi ha una nota capitular en què es mana a Guillem Solivella, mestre de l'obra, que controli les vidrieres fetes pel vidrier Joan de Sant Amat, destinades als rosetons i amb representació en colors dels deixebles de Crist.

(2) S'equivoca Street en creure que aquestes tres finestres

També són apuntats els finestrals del cimbori, així els interiors com els exteriors; ja els hem descrit en parlar d'aquest excepcional element de construcció més avançada que el cos pròpiament romànic de l'obra.

Així mateix són apuntades les minúscules finestrelles de les torres d'escala d'accés a les cobertes; són de bellíssima proporció i de caràcter decididament gòtic; això no és estrany, perquè aquestes obertures són de data posterior al cimbori.

LES PORTES

El to verament clàssic de la catedral de Lleida és degut no tan sols a la justesa de proporcions, sinó al contrast de la nova constructiva dels òrgans estructurals, subrellats al més amb una adusta decoració, i la florida vestidura decorativo-ornamental del restant de l'obra. Així, els grans panys llisos de murs i contraforts fan

resten entre la coberta i la volta del claustre, i que si hom canviés la coberta d'un vessant per una de dos vessants, les dites finestres donarien a l'exterior, car intencionadament donen a dins del claustre per sota les voltes, com escau a obres contemporànies.

ressaltar l'escultura afillgranada de capitells, mènsules i cornises; les rígides arestes d'intersecció dels paraments donen un relleu inusitat a les motlluracions exornades de les arquivoltes; els junts múltiples dels carreuats dels murs fan destacar vigorosament les columnetes monolítiques dels muntants de les obertures.

Aquest to clàssic sentit pels constructors romànics de l'escola lleidatana, els porta a concentrar tota la riquesa decorativa i tot l'esplendor ornamental a les finestres i, més encara, a les portes, com és lògic per raó de llur major proximitat a l'espectador, arribant a la major sumptuositat possible. En canvi, en la resta de Catalunya, per una banda la influència de l'escola cistercenca, en reacció d'austeritat, redueix pobrement l'escultura a la seva mínima expressió, i per una altra la invasió dels nous procediments de construcció del goticisme esvaeix les formes romàniques. La floració de l'escola lleidatana, caracteritzada per la producció d'aquests portals insuperables, vingué a mantenir la bona tradició de l'art romànic en l'època en què aquest fou substituït pel gòtic.

La composició general externa de les por-

tes lleidatanes és l'habitual, basada en acusar la gruixària del mur a través d'un esgraonat les mides del qual estan en relació amb les dels carreus normals de l'edifici; a l'indret de les portes, el gruix corrent dels murs resta augmentat perquè aquelles formen un cos rectangular bon xic sortit enfora del pla general de la façana, i, per tant, el nombre de ressalts desgruixadors augmenta encara més. Aquest cos quadrangular avançat està protegit per una cornisa semblant a les descrites de sota les cobertes de l'edifici, si bé aquelles són més pulcrament decorades.

L'esgraonat de desgruixament és decorat en sa part vertical (muntants o brancals) en què les arestes dels graons hi estan substituïdes per una motllura en forma de bordó (també sovint mitja canya). En els recons d'aquells van intercalades unes columnes monolítiques. En la part de les arquivoltes, que són sempre de mig punt, l'esgraonat corbat es decora amb una variadíssima motlluració ornamentada que, per sa exhuberància, arriba a desfigurar la massa estructural del desgruixat i fins a perdre realment la relació d'aquest amb el dels muntants.

En el romànic català oriental el tema de

motlluració i ornamentació era repetit en les arquivoltes, que no solien passar de dues; per contra, l'escola occidental lleidatana multiplica prodigiosament el nombre d'arquivoltes i malgrat això fa que cadascuna sigui totalment diferent de les altres. Així, a Agramunt la porta principal té vuit arquivoltes; a Sales, Cubells i València els portals en tenen sis; a Lleida no s'arriba a aquests casos verament excessius: una mesura clàssica conté el nombre d'elements dintre l'estrictament necessari per a una composició completa i rica, però sense caure en l'ampulositat i enfarfegament a què porta tot abús de sistema. Aquesta mateixa mesura de plasticitat fa que els bordons que arrodoneixen les arestes dels esgraonats, restin amb un diàmetre que sigui la meitat més petit, i fins menys encara, que el de les veres columnes. Així cada element té el seu caràcter essencial; els capitells de columna resten espaiats, i els altres tractats més com a capitells de pilar; i a les arquivoltes queda lloc per a tota la diversitat ornamental desitjable sense haver de discrepar amb excés del feix cilíndric dels sosteniments⁽¹⁾.

(1) A les portalades d'Agramunt i Cubells, tan remarcables

El rengle de capitells i faixes esculturades que separa els muntants de les arquivoltes, pren, gràcies a la seva continuïtat, un aire de fris, que dóna una gran fermesa al conjunt; així mateix, la socolada de la porta és de poca alçada, però, tractada en bloc, tanca sòbriament i enèrgica el conjunt, delicadament coronat per la cornisa a la tolosana.

Els temes ornamentals (com són les zigues-zagues, puntes de diamant, anelles, arcuacions creuades i broderies), la faisó d'esculpir-los i la manera de servir-se'n, assenyalen convergències escultòriques amb les contrades del sudoest de França⁽¹⁾, llombardes, sarraïnes i normandes, fusionades per una intensa direcció de sentit tradicional.

Anem ara a exposar breument, i per ordre d'importància creixent, les particularitats de

per llur decoració escultòrica com a exemples rurals de l'escola lleidatana, els bordons són del mateix tamany que les columnes monolítiques, originant no sols monotonia, sinó arribant ja a la confusió en els muntants i provocant un entrebancament desagradable de capitells.

(1) Les escoles de Charentes i Normandia són les úniques d'entre les romàniques que subjecten l'esculturació de les arquivoltes al despeçament en dues. A més, alguns dels seus temes són parions dels de Lleida, i les escultures de frisos i capitells (com veurem més endavant) són d'arrel tolosana. El camí de la importació queda, doncs, traçat per la banda de França; les relacions amb Itàlia i Sicília expliquen la resta.

PORTA DE SANT BERENGUER

PORTA DE L'ANUNCIATA

les sis portes notables de la seu (la porta de servei del centre del col·lateral de l'Evangeli no té artísticament ni arqueològicament cap interès).

Porta de S. Berenguer. — És la del braç nord del creuer. Deu son nom a tenir molt aprop la tomba del bisbe electe Berenguer de Peralta, que el poble venerava com a sant.

És aquesta l'única porta composta amb una recercada austeritat. Tal volta degut a la influència de les restriccions bernardines del no llunyà Poblet, o bé (més probablement) a què la situació no hi permetia més que una escassa visualitat, aquesta porta està formada amb el mínim nombre d'elements, i encara triats d'entre els més simples. Dóna, per tant, una nota excepcional i original al costat de les altres portes.

El cos avançat del seu conjunt sobre el parament de la façana, és airosament desgruixat per una alterosa arquivolta apuntada, que, arrencant des de terra, aixopluga la porta d'entrada pròpiament dita, la qual s'obre en el pla general del mur. Aquesta porta, de reduït tamany, és en arc de mig punt, llis, sostingut per uns brancals pelats, tot

plegat amb un bordonet que mata l'aresta i una motllura rudimentària que marca l'arrencament de l'arc (imposta) i contorna les dues (guardapols).

Entre l'arc apuntat i els permòdols de la cornisa hi ha un monograma del nom de Crist (crismó), expressat magistralment amb un relleu petitíssim. L'escultura de la faixa brodada davantera de la cornisa i la dels plafonets d'entre mènsules són també tractades amb un escàs relleu; al costat d'això, les figuracions corpòries de les mènsules tenen una valor d'emoció considerable, augmentat encara per uns permòdols llisos, intercalats entre els esculpits i als quals hom ha donat un perfil aspre. És de notar que els plafonets de sota la cornisa, fets a base d'una rosàcea central, tenen com enquadrament una faixaeta amb un començament d'entrellaços variats i de gust mussàrab.

L'estudi dels detalls d'aquesta porta condueix a la convicció que és feta amb la preocupació que no pugui ésser vista més que en gran biaix i comptant amb què l'única llum intensa que rebria fóra rasant; i això li veda tot relleu intens. És, també, un testimoni de com les poderoses obres d'art poden produir-se amb els temes més senzills i en con-

dicions poc favorables, si el problema està en mans d'un artista de debò.

Porta de l'Anunciata.—S'obre en la testa mitjorn del creuer. És designada així per contenir una representació iconogràfica de l'escena evangèlica de l'Anunciació, a la qual està dedicada; també s'anomena Porta del Palau perquè al seu davant s'aixecava el palau episcopal romànic ⁽¹⁾.

Consta de dues arquivoltes amb robustes i curtes columnetes monolítiques intercalades, les quals contrasten vivament amb els bordons que motlluren les cantonades dels graons i les del cos sortint en tot el trajecte dels muntants. Les arquivoltes són fetes a base de motllures llises còncaves i convexes, constituint un feix cenyit entre el guardapols exterior i la faixa plana interior, totes dues afiligranadament esculpides en calat. La secció de les arquivoltes està francament desenrotllada, sense relació geomètrica amb

(1) En el pla que, en el segle xvii, l'enginyer francès Beaulieu féu de la ciutat de Lleida, el conjunt de construccions del palau episcopal està marcat gairebé enfront mateix de la Porta de l'Anunciata. Així a la seu de Lleida com a quasi totes les catedrals, el prelat entrava per la porta del creuer del costat de l'epístola.

la dels brancals i contrastant-hi graciosa-ment.

Els capitells, d'ardit volum, arriben a tocar-se pels àbacs, deixant uns recons secundaris a l'escultura de sobre els bocells angulars; aquesta és tractada com en un fris que passa per darrera els capitells i s'allarga en el pla exterior del cos sortint i en tota sa amplada, aquest restant acabadíssim. Sostinguts damunt aquest fris esculpit, que enclou els capitells, i aprofitant els carcanyols de la darrera arquivolta, s'obren dos nínxols coronats per uns arquets lobulats procedents d'algun edifici moresc i destinats a suplir les imatges de la verge Maria i l'arcàngel Gabriel. Aqueixes figures, avui guardades al Museu provincial, tenen una gran relació amb les similars del Museu de Tolosa; en parlarem en el capítol dedicat a l'escultura. Indica que les imatges han seguit aquest patró llenguadocià l'haver fet el rebaix de cada nínxol seguint el contorn de les figures (que és molt semblant al d'aquelles), en lloc de fer els nínxols arquitectònicament i encabir-hi després les figures.

El cos sobressortit de la porta està acabat i protegit amb una cornisa sobre mènsules, com és de consuetud, però amb una escultu-

ració molt accentuada; entre els dits permòdols i la clau del guardapols hi ha un ferm monograma de Crist, que és del tipus més complet que ha existit. En aquest crismó, ultra les X, P i S essencials, i les alfa i omega simbòliques, hi ha una i G una L a les comes de la X i un través com de T al pal de la P. Alguns hi han volgut veure l'anagrama de Guillem de Roques, possible donador de cabals per a la construcció de la portalada, commemorat en una inscripció funerària gravada entre dos carreus del muntant del costat de llevant. Però aquell través mig romput fa pensar en alguna al·lusió a la creu de Pastor enganxada a la gran del Salvador; i per això trobem més encertat atribuir aquestes inicials al bisbe erector de la seu, Gombald de Camporrells, car per raó de dignitat eclesiàstica, ens sembla menys irreverent acceptar son anagrama barrejat amb el de Jesús.

A la mateixa alçada del monograma hi ha gravada la salutació angèlica, amb lletres grosses, de traç delicat, la qual va de cap a cap del cos de la porta, i és el text complementari de la representació iconogràfica. Aquestes lletres sembla que foren policromades amb un fons ramejat, car en els inter-

vals de damunt d'elles, i entre les cartel·les, hi ha vestigis de pintura floral.

Aquesta porta és traçada tenint en compte que quan era en peu el palau episcopal es veia mig en escorç i poc normal, i la llum feia ressortir la seva escultura. La socolada consisteix a un dau simplement avançat per un bisell i retornat a cada columna, a manera de pedestals que sostenen les bases àtiques, molt deformades, de sota els fusts.

Actualment la porta té el timpà ple, sostingut sobre un dintell de fusta. Algú ha volgut suposar que abans hi va haver un dintell de pedra, però el contornat de les motlures, les mides de l'obertura i el tipus característic a què pertany la porta, permeten d'assegurar rodonament que mai n'ha tingut i que son buid acaba amb el mig punt.

Portes de Ponent.—Constitueixen la triple entrada de la façana principal. La més gran està centrada amb la nau, i les altres dues amb els col·laterals. D'aquestes, la corresponent a la banda de l'Evangeli s'anomena Porta de les Fonts per haver tingut molt aprop la pila baptismal; encara es veu en l'angle tester del col·lateral una credença amb doble estant petri, de gòtic d'última

hora, que degué servir per a desar-hi els instruments de batejar, i un bonic porta-llibre, també de pedra, acartellat amb un querubí, i que devia sostenir el llibre-registre dels batejats. La porta central consta de tres arquivoltes; el diàmetre dels bordons és poc diferenciat del de les columnes. El basament és similar al de la Porta de l'Anunciata, però més baixet. Els capitells i faixes corresponents dels brancals, el guardapols, el davant del duellatge intern i un cavet del primer desgruixament, estan esculturats amb entrellaçats vegetals carolingis, que han perdut tota la sequedat bàrbara originària gràcies a l'afinament elegant de l'execució i la minúcia d'orfebre que els enriqueix.

Aquí ja no queden deslligats els bordons principals de les arquivoltes entre el plom de les columnes, com hem vist que esdevé a la Porta de l'Anunciata, sinó que, resoltament, les tres arquivoltes fonamentals corresponen a l'esgraonat dels muntants i es decoren amb petits cavets i bordonets ornats amb simples puntes de diamant, que no desvirtuen llur massa. En canvi, de damunt les columnes arrenquen dos grans bordons: vigoritzat el primer amb grossos collars transversals, i l'altre amb unes arcuacions creua-

des, delicadament juxtaposades; la tercera arquivolta secundària de sobre la columna, en lloc de bordó, és constituïda per un festó en ziga-zagues doblat, tant de front com en gruix. També hi ha una ziga-zaga, encara que doblada sols per davant, que omple les dues de sota el guardapols.

Les dues portes laterals només consten de dues arquivoltes bàsiques, que estan sòbriament motllurades i no tenen altra ornamentació que un rengle de puntes de diamant en el guardapols.

Es comprèn que amb la pompa que vesteix la porta central, les dels col·laterals es reduïssin a unes derivades ben simples que, tot armonitzant-hi, li augmentessin son valor per contrast.

Porta dels Fillols.—En el tram central del col·lateral de l'epístola, o sigui al mig de la façana lateral de mitjorn del temple, hi ha la portalada més notable de la bella sèrie que en produí l'escola lleidatana.

Degut, probablement, a què el sector més poblat de la ciutat romànica era el de davant d'aquesta façana arracerada, com ho proven la situació del palau del bisbe, alguns propers vestigis de grans casals, l'emplaçament

PORTA DE L'ANUNCIATA (COSTAT DRET I NÍNXL DE L'ARCÀNGEL)

IMATGES DE LA VERGE I L'ARCÀNGEL DE LA PORTA DE L'ANUNCIATA

CI. C. Exc. de Cat.

de l'extensa parròquia de Sant Joan i la situació del palau de la Paeria; i degut, també, a què les tres portes de la façana principal del temple havien de quedar poc vistsents per raó de la premeditada anteposició del claustre, hom ideà de complementar l'accés a la seu pel costat sud, que proporciona la ineludible porta del creuer, amb la més sumptuosa del centre del col·lateral.

No hi ha dubte que la denominació de «Porta dels Fillols» es refereix al costum de fer-hi passar els neòfits que havien de rebre el baptisme, bo i duent-los a la capella baptismal, que n'era prop. Així s'esdevé a Sant Sadurní de Tolosa, que té a la banda de mitjorn la «Porte des Filhols» i a l'esquerra, entrant, hi ha la font baptismal. Creiem que la primera capella gran que hi ha a esquerra de la Porta dels Fillols pot ésser presa com a primitiva capella baptismal, i que és la que fou dedicada a Sant Joan Baptista fins que hom la destinà a capella particular i traslladà la pila de batejar al cap del col·lateral de l'evangelí (vora la porta que prengué aleshores el nom de Porta de les Fonts), probablement quan fou abolida l'exclusiva d'administració de bodes i bateigs que a Lleida tenia la seu. En parlar de la capella de

S. Joan Baptista acabarem de puntualitzar aquesta qüestió.

Obeeix la Porta dels Fillols al mateix programa d'elements decoratius i ornamentals que la porta central de la façana principal; només en són diferents les proporcions, però una exquisida sensibilitat les deixa en el seu punt just, tant les globals del cos envolvent (socolada, brancals, arquivoltes i cornisa) com les de bases, capitells, àbacs, bordons i petits detalls de motlluratge i d'escultura. Així, ni els brancals queden massa robustos, ni la socolada és la part dominant (com veiem a la Porta de l'Anunciata), ni els bordons es volen igualar a les columnes, ni les escòcies de les bases són ofegades (com en la porta principal). L'escultura, a més, ateny un grau de perfecció tècnica que serveix a la varietat desconcertant de temes emprats i secunda meravellosament l'alta composició arquitectònica, elevant-la a la categoria d'obra perfecta.

El sòcol forma una faixa de poca alçada, ben definida per un bocellat que el separa dels plintes de les columnes, dels bordons angulars i dels paraments plans dels brancals que els tenen fosos en continuïtat; sobre aquests plintes descansen les bases àtiques

de clàssica contextura, foses també en una sola tirada.

Els muntants resten ordenadíssims, ja que els fusts de les columnes tenen els diàmetres un terç més grans que els bordons angulars; així els plans estructurals de l'esgraonament són vistos en una amplada sensiblement igual a la corda màxima dels dits bordons. Aquests i les columnes queden, doncs, ben diferenciats, i llurs convexitats es destaquen gràcies a l'alternància de plans de repòs que per llurs direccions restableixen la degradació del mur, que és la base de la composició, la qual adquireix una gran fermesa i claredat.

Els capitells de les columnes, bordons i parts planes, ensems que els àbacs i collarins, formen una gran imposta contínua ornamentada, que faixa horitzontalment el feix llis dels brancals i separa aquests graciosament de la riquíssima labor de les arquivoltes. Els capitells, malgrat la exhuberància decorativa que els cobreix, deixen sempre palesa la forma de la panera nucleal accentuadament volada i hàbilment obliquada damunt de les columnes, i més restringida i acilindrada sobre els bordons. Entre aquests dos tipus de capitells hi ha uns petits espais

plans, de contorn triangular, corresponents als prismes de l'esgraonat, que estan decorats amb palmetes de sabor clàssic i amb minuts ocellets, que avaloren els temes més grossos dels capitells i, a la vegada, deixen completa la continuïtat escultòrica de la faixa capitellar.

Com a tema molt apropiat per a capitells adossats a recons, domina el de dos animals afrontats⁽¹⁾, col·locats dintre un entrellaçament de formes pseudo-vegetals, sempre diferents, i de tiges perlades. Les bèsties afrontades són variadíssimes i van des dels tipus reals d'ocells fins als de monstres fantàsiosos, sempre, però, dotats d'una vida intensa. Entre els capitells d'aquestes representacions imaginatives es destaquen dos en el brançal esquerre, notables per les figures de jovencells, aferrades als arabescs vegetals. En el muntant dret sobressurt un capitell corinti, amb la fulla d'acant clàssica, el qual mostra clarament que l'estil romànic no pretengué, com s'ha dit i repetit, fer una còpia de l'art romà colonial, sinó que fou una vera creació àdhuc quan aprofitava els temes

(1) Hi ha ocells mossegant amistosament una pinya, aus amb cap humà coronat, lleons alats i amb bec, etc.

d'aquest, o sia en aquests casos com un renaixement al servei d'una organització social fonament canviada. En el fris de la part plana del costat esquerre, crida fortament l'atenció, dintre els entrellaçats (que tenen la innovació d'unes originals lligadures), la figura d'un genet armat amb llança i escut que repelleix l'atac impetuós d'un lleó.

La imposta presenta el tema antic de les volutes transformat, romànicament, amb brots vegetals que els donen una semblança de rínxols de vinya; tant el bossellet inferior de la imposta com el collaret de sota els capitells, formen un xic de bec i donen, per tant, com una ombra transparent i la sensació que els elements sostenidors s'apreten contra els sostinguts, lliçó de plàstica clàssica que el gòtic oblida gairebé sempre.

El guardapols, rublert de broderia afiligranada, no arrenca de damunt la imposta, sinó, airoament, de sobre un cap de monstre irat sostingut per aquella motllura. És més interessant la testa de l'esquerra que la de la dreta.

Corona el cos sortint de la porta l'acostumada cornisa amb mènsules que decoren figuretes i caps elegantment posats i, amb el

davanter i sota de la llosa i els entrepanys de les mènsules, bellament esculturats. La filera de les mènsules queda, per sota, al mateix nivell que la clau del guardapols de la porta, singularitat que no és gens indiferent a la bellesa d'aquesta obra, en gran manera deguda al lligam delicat de ses diverses parts. Damunt d'aquesta cornisa i centrada amb la porta, hom col·locà, probablement a darreries del segle xiv, l'original imatge d'alabastre de la Mare de Déu, avui guardada al Museu provincial. Està asseguda, i és notable pel moviment que fa amb el cos per a deixar lloc (i compensar el volum) a la figura de l'infant, que somriu mentre creua baronívolment la cama dreta per damunt del genoll esquerre ⁽¹⁾.

Aquesta figura degué ésser posada després de fet el porxo que aixopluga la Porta

(1) Hom havia suposat que aquesta figura estava col·locada al timpà de la porta; aquest, però, no ha existit mai, car les portes d'aquesta escola no en tenen, i així ho corroboren la solució de les impostes i la manca de sustentacles per a aguantar la llinda i son derivat el timpà, a part que aquest no tindria prou fondària per a encabir la imatge. Hi ha alguna descripció de testimoni ocular, que posa la imatge damunt el cornisament de la porta; i Street féu, en 1863, un dibuix de la porta amb l'estàtua sobre el cos avançat d'aquesta i protegida per un dosser.

dels Fillols. Tal porxo està format per una ardidada volta d'arestons, de planta molt allargassada i plements notables pel violentat enguerxament que tenen. Si bé aquesta volta ha contribuït a què la valuosa porta ens hagi arribat intacta, sense el més mínim desgast degut als agents atmosfèrics, en canvi, la priva de la llum alta, que donaria profunditat a les arquivoltes i cornisa, i la deixa sotmesa al ressol reflexat de terra, que és la claror més a propòsit per a empal·lidir qualsevol obra que no tingués la potència de la Porta dels Fillols.

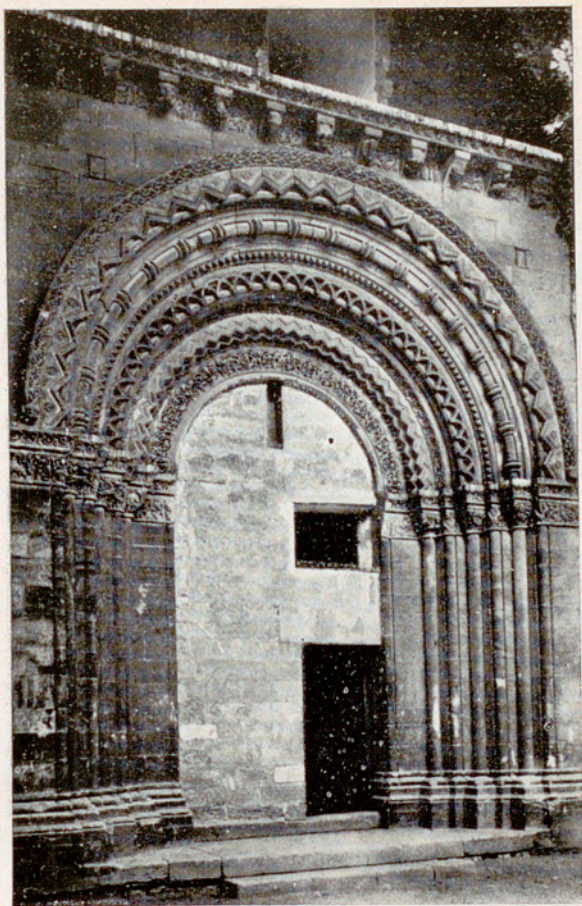
L'anomenada «Porta de Lleida» de la catedral de València no hi ha dubte que pertany de ple a l'escola lleidatana, però no es pot admetre que sigui una rèplica de la Porta dels Fillols, com pretenen alguns historiadors, puix que els temes decoratius hi són arcaïtzants, hi manquen les ziga-zagues característiques de les portes de Lleida, i uns cavets ornamentats rompen totalment l'esgronat estructural, acusat sempre en la nostra seu per mitjà de bordons llisos; a més, els capitells i una arquivolta tenen una decoració iconogràfica amb escenes del Gènesi i de l'Èxode, sense precedents en la Porta dels Fillols.

Les tanques de fusta de les portes.—Interiorment, les portes ofereixen els robustos espatllers habituals que tenen el doble objecte de permetre que els batents de fusta s'aplaquin contra d'ells un cop oberts, i quan són tancats puguin ésser fermats amb travessos i tornapunts per a la seguretat i defensa del temple. Demés, com que aquests espatllers sobressurten força del pla del mur, deixen lateralment uns espais enfondits que hom utilitza per a l'erecció de capelles, com veurem més endavant.

Els dobles batents de les portes de fusta estan formats per amples posts de pi, no gaire gruixudes, entestades i travades per unes grosses frontisses de ferro que agafen tot l'ample del batent; la cara exterior d'aquests està decorada amb un enllatat formant una quadrícula de punta, subjecta per les interseccions i els centres de les cares amb grossos claus forjats. L'enllatat està rudimentàriament motllurat, la qual cosa, ensem que la forma austera de quadrícula, fa pensar en una rebuscada pobresa que no destorbés gens la fastuosa exornació de la part de pedra de les portes i li proporcionés, a posta, un fons gris. En canvi, a Roda i a Agramunt l'enllatat forma una estesa de po-

DETALL DE LA PORTA CENTRAL DE PONENT

PORTA DELS FILLOLS

lígons estrellats de sis puntes, i a Gandesa, de vuit; tot i que la part arquitectònica d'aquestes portes no arriba, ni de molt, a la categoria de les portes de Lleida.

En la forma restringida de Lleida poden també haver influït el concepte cistercenc (a Pla de Cabra, no lluny de Poblet, hi ha també quadrícula) i, més que res, el criteri (que es palesa en tots els detalls) de no accentuar, en la catedral el caire mudèixar. Les llaceries estrellades ho són fonamentalment. La fusteria de les portes romàniques occidentals és una combinació de la del país i la moresca ⁽¹⁾.

ELS MATERIALS

Procedència.—Per a la construcció de la catedral de Lleida i sos annexes, hom emprà,

(1) La fusteria aràbiga i mudèixar es servia de les llaceries alexandrines, que consisteixen en la combinació geomètrica de polígons estrellats, de divers nombre de puntes, executats amb riques motllures hàbilment combinades en les interseccions fetes segons variades inclinacions. En la fusteria romànica les motllures són llates simplement ranurades que suprimen la dificultat tècnica i manual dels creuaments, els quals, encara, dissimulen amb els grossos claus forjats de testa esfèrica aplanada.

en gran part la pedra del terror, que és una arenisca compacta de ciment calcari i gra molt fi, que forma extensos bancs entremig del massís d'argila densa del turó on està emplaçat l'edifici. També, per al gros de l'obra, hom va arrencar pedra dels abundants estrats del veí puig de Gardeny.

Per a les parts sotmeses a major fatiga o desgast i, sobretot, per a les ornamentades, fou utilitzada la pedra calcàrea de les pedreres de l'Astó (Aspa) i Cogullada (Miralcamp), també preferentment usades per al campanar i façana ponent del claustre, ultra de la de Gardeny ⁽¹⁾.

El retaule de l'altar major i la Mare de Déu de la Porta dels Fillols són d'alabastre semblant al de Sarraí (Montblanc).

Les columnetes cortinàries de l'altar major són probablement de calissa nummulítica de Girona, com la majoria de llurs contemporànies. Les figures de l'Anunciata de la porta del mateix nom són d'una calissa sumament densa i de gra fi, com no n'hem vist de semblant vora Lleida. D'altres figuracions i sar-

(1) En 1310 Jaume II concedí permís per a extreure de Gardeny sis mil pedres somadals destinades a l'erecció del claustre.

còfags són de marbre bo, forçosament importat des de molt lluny (potser del Pirineu).

Els materials del cor i de les trones devien ésser fustes fines i compactes per a poder ésser sotmeses als llargs treballs de talla que els documents testimoniegen. La caixa de l'orgue i les portes de fusta serien executades amb fusta de pi resinós del Pirineu.

Els ferros procedien de les fargues de Belsa (Bielsa?).

Classes i aplicació.—Les diverses classes de pedra obtingudes de les procedències esmentades foren judiciosament emprades en la construcció. Les més compactes i resistents les veiem utilitzades per als fusts de columna que havien d'ésser d'una sola peça, i també per als capitells i arquivoltes esculpturats i per als guardapols de les obertures. Les pedres fortes, però d'un gra menys fi, es troben a les cornises, àbacs i impostes llisos, als arcs i als sòcols. La pedra ordinària del terrer també és curosament seleccionada; i així veiem que la més forta constitueix els contraforts i murs de l'exterior, la mitjana es troba en els de l'interior, i la més lleugera és la que hom veu en els pleients de les voltes, corcada per les més peti-

tes filtracions d'aigua. A les cobertes hom posà una pedra tendra que és fàcil de tallar a plaques primes.

La forma donada a les pedres és sempre la més apropiada al lloc a on foren destinades : les peces dels plements de volta són de petit tamany, i, per tant, més fàcils de col·locar, a l'ensem que proporcionen uns panys més elàstics per motiu del gran nombre de junts de morter i ajuden a donar la sensació d'enlairament que provoca la forma inflada de la volta. Els carreus dels murs són de mida grossa, excepcional en el romànic anterior a la catedral; accentuen la mida en les parts baixes exteriors dels murs on hi ha peces que passen de 0'80 metres de llarg al costat d'altres més regulars i abundoses. Les dues de les arquivoltes són molt igualades, encara que siguin llises, i, quan són decorades amb temes rítmics, llur mida s'ajusta rigorosament a les exigències de la composició; els junts queden repartits amb clàssica precisió en les lloses de les cornises aguantades amb permòdols.

En els carcanyols dels arcs i llenços de murs secundaris veiem les filades variades d'aprofitament de bancs desiguals de pedra, però, en general, hi ha una regularitat

visual de junts que no és indiferent a la impressió de monumentalitat de l'edifici, la qual denuncia el bon tamany dels carreus.

Es de remarcar el fi sentit constructiu dels executors, que donaven als junts usuals el gruix d'un a dos centímetres, però els reduïen a mig centímetre en les arquivoltes d'ornamentació geomètrica i a la meitat en els frisos i broderies afiligranats.

Les marques de treball.—Des de darreries del segle XII, en què la feina va esdevenint més i més important ⁽¹⁾, és reprès el costum romà de marcar els carreus fets per un mateix obrador establert o per una mateixa colla transhumant de picapedrers.

Entre les marques dels picapedrers de la seu de Lleida se'n troben de semblants, i fins algunes d'iguals a les observades a Poblet

(1) En el romànic primitiu les pedres són petites i barrejament escairades pels mateixos paletes. Després, en el segle XII, hom n'augmenta la mida i exigeix una més afinada execució del picat; això distingeix els picapedrers dels paletes. I en el romànic dels últims temps, hom empra els grossos carreus monumentals, i arriba a un treball perfecte de la pedra, en tal manera que, si enlloc de pedres de mitjana qualitat, a Lleida hom hagués disposat de marbres, tant el treball de picapedrer com el d'escultor haurien estat a l'alçada del romànic pisà.

i a Tarragona. La diferència de més de mitja centúria entre l'edificació de les esglésies de Poblet i de Lleida no permet atribuir-les amb versemblança als mateixos operaris, sinó a colles associades provinents d'un mateix origen. En canvi, no hi ha impossibilitat de cap mena que alguns picapedrers haguessin treballat a les catedrals de Lleida i Tarragona. Cada vegada les marques adquiririen un caràcter més individual; això té lloc especialment quan la constitució dels gremis regularitzà les formes i remuneracions del treball (1).

(1) En aquest cas, les marques de picapedrer tindrien únicament la valor de signes per a distingir el treball fet per un determinat picapedrer, i llur nombre creixeria. Així sembla corroborar-ho l'observació de les obres.

✕ ◊ + Z * K ➤ ☆ ◻ 4
 A Δ Λ ∇ K Δ ➤ ◻ ▽ ⬢ Δ

Façana ponent

✕ T X ✕ W J ∇ U ∇ K ⊥
 A ◊ ◻ 3 1 5 B P ➤ ◻ ⬢ ▽
 ✕ ◻ W J ✕ J ⊥ * V X ⊥

Campanar

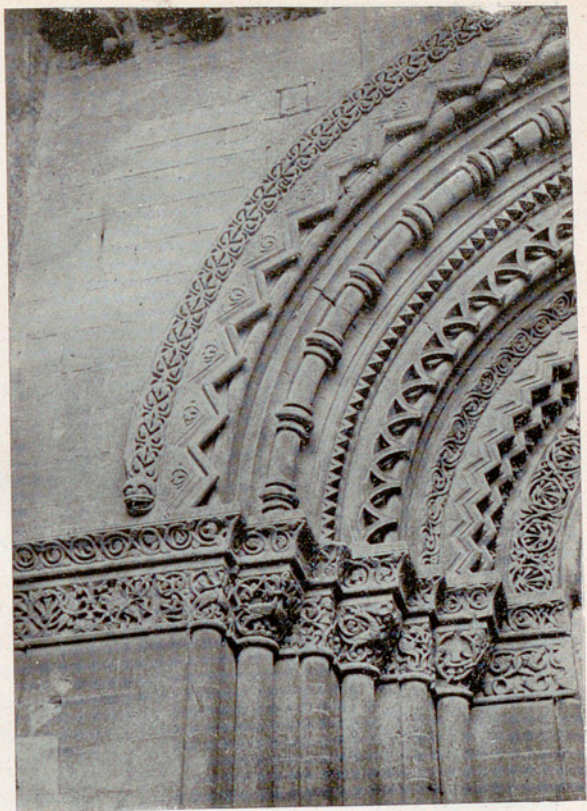
◁ 7 Z ∇ X 4 Δ X ∇ ✕ ◻ 4 Δ

Façana migjorn

9 ◻ ➤ S P

Creuer

SENYALS DE PICAPEDRER
 (Segons Llatas)

DETALL DE LA PORTA DELS FILLOLS

LA VERGE QUE CORONAVA LA PORTA DELS FILLOLS